

Ursula Hallas

Sosiaalinen taide

Hahmotelma sosiaalisen taiteen eetokseksi

Metropolia Ammattikorkeakoulu
Sosionomi AMK
Sosiaaliala
Opinnäytetyö
Päivämäärä 21.9.2012

Tekijä Otsikko	Ursula Hallas Sosiaalinen taide - Hahmotelma sosiaalisen taiteen eetokseksi
Sivumäärä Aika	42 sivua 21.9.2012
Tutkinto	Sosionomi AMK
Koulutusohjelma	Sosiaaliala
Suuntautumisvaihtoehto	Sosiaalipedagoginen viitekehys
Ohjaaja(t)	1. ohjaaja Katja Ihamäki 2. ohjaaja Jyrki Konkka
<p>Opinnäytteessäni hahmotellen käsityksiä ja kokemuksia sosiaalisesta taiteesta ja sen merkityksestä hyvinvoinnin edistämisessä. Toisena tavoitteenani oli laajentaa moniammatillisuuden käsitettä sosiaalialalla sekä synnyttää ymmärrystä sosiaalialan ja taiteen yhteistyön esteistä, jotta pystyisimme myös purkamaan niitä.</p> <p>Keskeinen kysymys tässä tutkielmassa on, mitä on sosiaalinen taide ja millainen merkitys sillä on kansalaisten hyvinvoinnin edistämisessä? Tietoa keräsin tutkielmaani varten sosiaalipedagogisesta - ja taiteenalan kirjallisuudesta. Haastattelin myös soveltavan taiteen kentällä toimivia taiteilijoita ja pedagogeja. Haastattelukysymykseni oli, millaisia esteitä olet kohdannut taiteen ja hyvinvoinnin yhteistyö projekteissa ja millaisia keinoja ehdotat esteiden purkamiseksi? Tutkielmassani on sosiaalipedagoginen viitekehys, johon peilaan sosiaalisen taiteen osa-alueita: yhteisö, subjektius, emansipaatio ja integraatio, inhimillinen kasvu, osallisuus, empowerment ja dialogi. Sosiaalipedagogiseen viitekehukseen sulautan sosiokulttuurisen innostamisen yhtenä kulttuuritoiminnan muotona.</p> <p>Tutkielmani tulokseksi esitän sosiaalisen taiteen eetoksen. Sosiaalisen taiteen eetoksella tarkoitan taiteen eettistä luonnetta: sen käsitystä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta, sekä arvostettavasta ja ei-arvostettavasta. Tutkielmani tuloksena syntyi myös tulevaisuuden suuntaa siitä kuinka yhteistyötä taiteen ja hyvinvointialan välillä voidaan edistää.</p> <p>Moniammatillisuutta sosiaalialalla on tarkasteltu lähinnä sosiaali- ja terveysalan ammattien kautta. Sosiaalipedagoginen työorientaatio pyrkii ylittämään vakiintuneita rajoja koulutuksen, kulttuuri- ja sosiaalisen työn välillä. Sosiaalisen taiteen määritelmän ja eetoksen kautta pyrin tuomaan esille sosiaali- ja taidealan hedelmällisen yhteistyön. Tämän yhteistyön syntyminen vaatii uteliaisuutta ja rohkeutta raja-aitojen ylityksiin. Yhteistyön esteiden tunnistamisen kautta voidaan löytää uudenlainen toimintakulttuuri, joka edistää yhteiskunnallista hyvää.</p>	
Avainsanat	moniammatillisuus, sosiaalipedagogiikka, taide

Author Title	Ursula Hallas Social Art – a Sketch of Ethos of Social Art.
Number of Pages Date	42 pages September 2012
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	Social pedagogy
Instructors	Katja Ihamäki, Senior Lecturer Jyrki Konkka, Principal Lecturer
<p>The first goal of this study was to examine the perception of social art and its ethos. I aimed to bring forward the fruitful collaboration between the social and art fields. This thesis enhanced conceptions and experiences about social art and its significance for citizens' well-being. The second goal was to expand the concept of multi-professionalism in the social field. Presently multi-professionalism has been addressed mainly through social and health care occupations.</p> <p>For this study, I interviewed artists and pedagogues working in the field of applied arts. I asked them about the kinds of obstacles they had met in working jointly with art and well-being and what kinds of means we could find to unravel them. The study was tied to a social-pedagogical framework, through which I addressed the sub-fields of social art: community, subjectivity, emancipation and integration, human growth, inclusiveness, empowerment and dialogue. I melded this social-pedagogical framework with socio-cultural animation as one form of cultural activity. The social-pedagogical work orientation aims to overcome established borders between the perspectives of education as well as cultural and social work.</p> <p>As an outcome, the study generated an ethos of social art. Here this ethos meant the ethical nature of art: its understanding of what was considered right and wrong, good and bad as well as valuable and worthless. In this study I asked what social art was and what meaning it had in advancing the well-being of citizens.</p> <p>Generating this collaboration requires curiosity and courage in overcoming barriers. Through identifying the obstacles in collaboration it is possible to find a new form of cultural activity for the good of society.</p>	
Keywords	multi-professionalism, art, social pedagogy

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Tutkielman kulku	2
2.1	Tiedon intressi ja esiymmärrys	2
2.2	Tutkimuskysymys ja tutkimusote	6
2.3	Aineisto	6
2.4	Sosiaalipedagoginen viitekehys	7
3.	Sosiaalinen taide ja sosiokulttuurinen innostaminen	10
3.1	Yhteisö ja yhteisöllisyys	15
3.2	Subjektius	19
3.3	Inhimillinen kasvu	22
3.4	Osallisuus	27
3.5	Empowerment ja dialogi	28
3.6	Integraatio ja emansipaatio	31
4.	Hahmotelma sosiaalisen taiteen eetokseksi	32
	Lopuksi	33
	Lähteet	36

1 Johdanto

Tutkielma hahmottelee käsityksiä ja kokemuksia sosiaalisesta taiteesta ja sen merkityksestä hyvinvoinnin edistämisessä. Avaan sosiaalisen taiteen tausta-ajatuksia ja toimintaa. Tavoitteenani on rakentaa siltoja ymmärryksen kautta taiteilijoiden ja hyvinvointialan ammattilaisten välille. Samalla luon sosiaalisen taiteen eetosta, jonka toivon hyödyttävän taiteilijoiden ja sosiaalialan ammattilaisten yhteistyöprojektien suunnittelua ja toteutusta yhteisöissä. Taiteilijaksi määrittelen henkilön, joka on saanut taidealan koulutuksen.

Taiteilijoiden ja hyvinvointialan yhteistyön esteiden tunnistamisen ja tunnustamisen tavoitteena on luoda ymmärrystä ja tietoisuutta niin ammattikuntien erityisyydestä kuin myös tavoitteiden yhteneväisyydestä. Ymmärryksen toivon helpottavan ammattikuntien yhteistyötä ja moniammatillisen yhteistyön merkityksen tiedostamista tasa-arvoisen yhteiskunnan rakentamisessa. Toivon, että tieto helpottaisi erilaisilla koulutustaustoilla toimivien ammattilaisten uudenlaisten työkuvioiden näkemistä merkityksellisenä ja tasavertaisena toimijuutena hyvinvointialalla. Tiedon ja ymmärryksen kautta pyrin vaikuttamaan asenteisiin eri ammattikuntien välillä, jotka toivoakseni vaikuttavat hyvinvointisektorin rakenteisiin ja käytännön toimintaan tasa-arvoisen, voimavaroja tunnustavan yhteiskunnan rakentamisessa. Tutkielmani tavoitteena on vastata kysymykseen: miten haluamme yhteiskuntaa rakentaa ja millaista yhteistyötä eri koulutustaustoista tulevat ammattilaiset voivat tehdä?

Tutkielmani kehitystehtävä on laajentaa moniammatillisuuden käsitettä. Tällä hetkellä sosiaalialan moniammatillisuutta on tarkasteltu pääasiassa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattien välisistä näkemyseroista ja jopa kilpailusta käsin (Vainikainen 2011). Sosiaalipedagoginen työorientaatio pyrkii ylittämään vakiintuneita rajoja koulutuksen, kulttuuri- ja sosiaalisen työn välillä. Koen sijoittuvani rajatila-ammattilaisuuteen (Filander, 2007), erilaisten toimintamuotojen rajoille. Filanderin mukaan rajatila-ammattilaisuus pyrkii näkemään moneen suuntaan samaan aikaan. Sosiaalisen taiteen näkökulmasta nämä suunnat ovat taiteellinen, sosiaalinen ja pedagoginen.

2 Tutkielman kulku

2.1 Tiedonintressi ja esiymmärrys

Aluksi tarkastelen tiedonintressiäni, eli sitä mistä tietoni muodostuu. Seuraavaksi kuvailen niitä tekoja, joita teatteri on tehnyt osallistuessaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Teatterin toimintaa kuvaan osoittaakseni niitä aiheita ja toimintatapoja, jotka mielestäni ovat samansuuntaisia sosiaalipedagogisesti orientoituneen taiteen kanssa. Sosiaalipedagogisesti orientoitunutta taidetta kutsun sosiaalisiksi taiteeksi. Esimerkkieni avulla avaan lukijalle myös esiymmärrystäni sosiaalisen taiteen hyvinvointia edistävästä tehtävästä ja sen toimintatavoista.

Tutkielmani hyödyntää kokemustietoani, haastatteluaineistoa sekä taidefilosofista että sosiaalipedagogista ajattelua. Tiedonintressini on praktinen. Anttilan (2006, 416) mukaan praktisessa tiedonintressissä tutkija on kiinnostunut inhimillisen tiedon ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Konstruoin tietoa reflektoiden omia kokemuksiani sosiaalisen taiteen kentällä dialogisesti haastateltavien taiteilijoiden kokemuksiin sekä taide- että sosiaalialan kirjallisuuteen. Anttilan mukaan itsereflektio on itsensä kohtaamista, itsensä ilmaisemista, itsensä arvioimista (emt).

Käsitykseni mukaan sekä taiteen että sosiaalialan kentällä on tarvetta etsiä uudenlaisia toimintatapoja hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen. Valtakunnallisten sosiaali- ja terveyspolitiikan kehittämispäivien tiedote kuuluttaa tehokkaan vuoropuhelun perään seuraavasti: "Suomi tarvitsee tehokasta vuoropuhelua, joka antaa uskoa ja rohkeutta vahvistaa yhteiskuntamme rakenteita. Nyt on löydettävä uusia mahdollisuuksia kansalaisten terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin takaamiseen." Sosiaalipedagogina kysyn: Millaisia rakenteita haluamme vahvistaa? Miten osallistan ruohonjuuritasolla kansalaisia pohtimaan, mikä on hyvä elämä ja miten yhteiskunta voi tukea sen saavuttamisessa? Millaista toimintaa kansalaisten aktiivisuus synnyttää? Kysyn myös, kenellä on oikeus osallistua tähän vuoropuheluun? Rohkean ja käytäntöön suuntautuvan vuoropuhelun edellytyksenä on mielestäni mahdollisimman heterogeeninen työryhmä. Esimerkiksi yhteisötaiteilijalla on innovatiivisia osallistamisen tapoja vuoropuhelun virittämiseksi. Moniammatillisten ja heterogeenisten työryhmien tiedosta voi muodostua mielestäni kiinnostavaa yhteistyötä, joka edistää hyvinvointia

yhteiskunnassamme. Sosiaali- ja terveystalojen ammatilliset pätevyysvaatimukset on kirjattu lakeihin, eivätkä ne tunnista laaja-alaisten uusien opetuskokonaisuuksien myötä syntyviä uusia ammatteja, kuten ohjaustoiminnan ja sosiokulttuuristen alojen ammattilaisia. Koulutuksen sisällön tulee olla suhteessa työelämän vaatimuksiin ja mahdollisuuksiin. (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014:43). Yhteistyö eri alojen ammattilaisten kanssa synnyttää uudenlaista tietoa ja tarjoaa hoitolaitoksiin sekä muihin yhteisöihin kuuluville ihmisille kokonaisvaltaisia kohtaamisen mahdollisuuksia.

Habermasin mukaan tieto on aina yhteydessä elämään, arvoihin, käytäntöön ja subjektiin. Pyrkimys tiedon arvovapauteen on katkaissut yhteyden puhtaan teorian ja elämän käytännön väliltä: tämä yhteys on Habermasin mukaan tieteellisen kulttuurin kehittymisen edellytys (Habermas 1971:124). Tutkielmassani pyrin löytämään yhteyden taiteen ja elämän välille tutkimalla taiteen soveltamista eri yhteisöissä. Palaamme taiteen ja elämän väliseen dialogiin, joka niin sanotuissa kehittyneissä yhteiskunnissa on katkennut. Taide on irtaantunut omaksi kentäkseen ja synnyttänyt omanlaistaan todellisuutta omassa kuutiossaan. Tämä yhteiskuntaamme läpileikkaava ilmiö on merkittävä tekijä yksilön hahmottaessa omaa paikkaansa yhteiskunnassa. Sosiaalinen taide pyrkii kuromaan umpeen tätä kuilua. Tämän kuilun umpeen kurominen, vaatii halua ja yhteistyötä erilaisten toimijoiden välille kuten sosiaalialan ja taiteenkentällä.

Mika Hannula (2004:113) kirjoittaa yhteisötaiteilijasta etnografina. ”Ennen myyttiseksi nähty taiteilija laskeutuu arjen tasolle jatkamaan taiteen henkistä traditiota *kansalaisena* keskusteluissa yhteisestä kokemuksesta.” Ymmärryksen mukaan Hannula tarkoittaa muun muassa taiteen palaamista takaisin yhteisöön, osaksi yhteisöjen arkea. Postmoderni pirstoutuneisuus on näkynyt myös taidemuotojen kuppikuntina ja taidekokemusten ja -elämysten erillisyytenä arjesta tai taiteesta ovat päässeet nauttimaan vain harvat ja valitut. Helsingin juhaviikkojen julistus, ”Taide kuuluu kaikille” voidaan nähdä yhdenlaisena yrityksenä antaa jokaiselle mahdollisuus osallistua taidetapahtumiin, mutta useinkin vain katsojana. Sosiaalisessa taiteessa taiteen tekeminen tapahtuu yhdessä.

Freiren (1970: 81 – 82)mukaan tieto syntyy kommunikatiivisesti ja se on aina historiallista ja kontekstisidonnaista. Todellisuutta koskeva aito tietämys, autenttinen ajattelu ja uuden tiedon luominen tapahtuvat tasavertaisten subjektien

kommunikaatiossa, dialogissa. Tietoa ei synny eristyksissä eikä myöskään alisteisena toisen ajattelulle. Freiren ajatuksia on sovellettu sekä sosiaalipedagogiikassa että teatterinkentällä pitkään. Mielestäni niin kutsutusta sorrettujen pedagogiikan arvotaustasta löytyy sovellettavaa myös Suomen nykytilanteeseen. Yhteiskunnasta löytyy aina epätasa-arvoa ja alistavia valtasuhteita, joita sosiaalipedagogisesti orientoitunut taide voi yhdessä ihmisten kanssa tutkia ja tiedostaa. Tämä tiedostaminen saattaa synnyttää yhteiskunnallisesti vaikuttavaa taidetoimintaa. Freire (1970: 75–100) näkee ”tallettavan kasvatuksen” dialogisuuden vastakohtana ja problematisoivan kasvatuksen dialogisena. Problematisoiva, dialoginen kasvatusta perustuu luovuuteen ja edistää todellisuuden aitoa reflektiota ja siinä toimimista. Tiedon dialoginen luonne tekee mahdottomaksi tiedon siirtämisen ja tallettamisen. Tutkielmani tuottaa tietoa, jonka toivon herättävän vuoropuhelua sosiaali- ja taidealan välille. Tämä tieto voi toimia dialogisen yhteistyön pohjana.

Seuraavaksi kuvailen kahta erilaista sosiaalisen taiteen muotoa. Käytännön esimerkit toimivat lukijalle johdatuksena sosiaalisen taiteen käytänteisiin ja samalla avaavat lukijalle esiyymmärrystäni aiheesta. Käsitteiseni mukaan, tietoisuus sosiaalisen taiteen tavoitteista ja käytänteistä helpottaa moniammatillisten työryhmien syntymisestä. Kokemukseni mukaan esimerkiksi taiteenkentällä teattereita jopa painostetaan osallistumaan yhteiskunnalliseen toimintaan muutoinkin kuin esitysten muodossa. Myös kulttuuripolitiikan murros ohjaa korostamaan taiteen hyvinvointivaikutuksia. Esimerkki teattereiden yhteistyöstä on Kansallisteatterin kiertueatteritoiminta, jossa käsitellään yhdessä yhteisöjen kanssa heille merkittäviä aiheita kuten Paperiankkuri-esitys, joka toi näyttämölle turvapaikanhakijoiden pakolaisuuteen liittyviä kokemuksia. Näyttämöllä nähtiin sekä ammattinäyttelijöitä sekä -tanssijoita yhdessä kokemusasiantuntijoiden kanssa. (Kansallisteatteri)

Esityksessä hyödynnettiin kokemusasiantuntijuutta välittämään subjektiivisia kokemuksia vieraaseen maahan asettautumisen vaikeudesta ja niistä syistä, jotka olivat johtaneet kotimaasta lähtöön. Kansallisteatteri on merkittävä myös teatterikasvatusta tekijänä. Mielestäni Kansallisteatterin taidetoiminta voisi olla huomattavasti laajempaa ja monipuolisempaa yhteisöissä. Tätä työtä kutsutaan yleisötyöksi, joka jo nimenä kertoo kuinka taide katsoo ihmistä. Yleisötyössä nähdään ihmiset potentiaalisena yleisönä kun taas esimerkiksi taiteellinen yhteistyö tai sosiaalinen taidetyö yhteisöissä

kuvastaisi moninaisempaa vuorovaikutusta taidekentän ulkopuolella olevien ihmisten kanssa.

Toisena esimerkkinä kuvailen Teatteri Universumin yhteisötyöhanketta. Teatteri Universumissa olen ollut perustamassa MOOOT-kaupunkitaidehanketta. Kaupunkitaidetyöpajojen tavoitteena on osallistaa ihmisiä havainnoimaan ja käyttämään julkista tilaa totutusta poikkeavalla tavalla. Tavoitteena on aktivoida kaupunkilaisia osallistumaan keskusteluun ja toimintaan, joka koskee kaupunkitilan käyttöä ja suunnittelua. Samalla kaupunkitaidetyöpajat tuovat taidetta kaduille ja muuhun julkiseen tilaan ja elävöittävät kaupunkikuvaa. Työpajojen osallistavassa, taidelähtöisessä toiminnassa keskeistä on tutkiva ja kokeileva ote sekä prosessinomaisuus. Monitaiteellinen työskentely liikkuu muun muassa teatterin, esitystaiteen, tanssin sekä ympäristö- ja tilataiteen alueilla. (Teatteri Universum)

MOOOT- kaupunkitaidetyöpajat on mielestäni yksi tapa tehdä sosiaalista taidetta, jonka voi nähdä myös eräänlaisena yhteisötyönä. Teatterikorkeakoulun maisteriopinnäytteessäni kuvailen työskentelyä seuraavasti: "Kaupunkitaiteen tekeminen työpajatyöskentelynä painottaa jokaisen ihmisen taiteilijuutta. Teatteripedagogin tai ohjaajan tehtävänä on virittää, innostaa ja luoda ilmapiiriä, joka synnyttää luottamusta sekä uskoa omiin ideoihin ja osaamiseen. Etsimme toiminnallemme uusia toteutuksen muotoja ja yhteistyökumppaneita." (MOOOT-hankekuvaus 2010.)

Tästä kuvauksesta näkyy mielestäni sosiokulttuurinen innostaja. Espanjalaisen sosiaalipedagogiikan vahva sovellusalue on ns. sosiokulttuurinen innostaminen (*animición sociocultural*). Kurjen (1997) määritelmän mukaan innostaminen on sosiaalisten suhteiden kentässä tapahtuvaa toimintaa. Se suuntautuu sekä ryhmään että jokaisen ryhmän jäsenen tavoitellessaan pysyvien muutosten aikaansaamista yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisessa todellisuudessa.

2.2 Tutkimusote ja -kysymys

Tässä kappaleessa tarkennan tutkimuskysymystäni sekä avaan tutkimusotetta, jota sovellan tutkielmassani. Koska kysymyksessä ei ole tutkimus vaan tutkielma, rajaan kysymystäni ja sovellan väljästi tutkimusotetta tutkielmani tekemisessä.

Tutkielmani kuuluu hermeneuttiseen metodiin, joka on ymmärtävä ja tulkitseva. Aineistona käytän yhteisötaiteilijana keräämääni kokemusta, haastatteluaineistoa sekä sosiaalipedagogista ja taidealan kirjallisuutta. Tutkielmassani kysyn, mitä on sosiaalinen taide ja millainen merkitys sillä on kansalaisten hyvinvoinnin edistämässä? Jatkokysymyksenä esitin haastateltavilleni: millaisia esteitä on taiteen ja hyvinvointialan yhteistyölle, ja miten voimme ylittää esteet?

2.3 Aineisto

Aineistoa olen kerännyt haastattelemalla viittä sosiaalisen taiteen tekijää sähköpostitse sekä tapasin yhtä heistä. Haastateltavat olen numeroinut 1-5. Haastateltavat ovat pääsääntöisesti teatterintekijöitä, jotka törmäyttävät itseään erilaisissa yhteisöissä. Törmäyttämällä tarkoitan erilaisia tapoja lähestyä maailmaa ja ihmistä sekä erilaisia toimintakulttuureita, joita on taide- ja sosiaalialalla on. Eräs haastateltavista (1) kuvaa asiaa seuraavasti:

Taiteilijat pitäisi saada hyvinvointialalle mukaan tuomaan oma näkökulmansa jo varhaisessa vaiheessa, kun perustoimintaa suunnitellaan, sillä taidelähtöisen ajattelun sovittaminen valmiiksi kankeaan systeemiin on vaikeaa, jollei mahdotonta. Tosin uskon, että taiteilijat saadaan elimelliseksi osaksi hyvinvoinnin rakenteita vasta koko systeemin perusteellisen remontin jälkeen. ja se taas vaatii arvojen ja asenteiden muuttumista sekä poliittista tahtoa

Yhteisöt joissa taiteilijat voivat toimia ovat sosiaalialan hoitolaitoksia tai vaikkapa tehdä yhteistyötä kaupungin aluekoordinaattoreiden kanssa. Esimerkiksi Vantaan aluekoordinaattorit toimivat asukkaiden ja kaupungin päättäjätasolla olevien virkailijoiden välillä järjestäen muun muassa asukaskokouksia. Kaikille taiteilijoille on yhteistä halu tehdä yhteistyötä ja toimia tasavertaisena ammattilaisena luomassa hyvinvointia yhteiskunnassa. Haastateltavia yhdistää myös ja ennen kaikkea halu tehdä

teatteria ja taidetta erilaisten ihmisten kanssa, ei vain taidealan ammattilaisten kanssa taiteenkentällä.

2.4 Sosiaalipedagoginen viitekehys

Seuraavaksi muodostan sosiaalipedagogista viitekehystä sosiaaliselle taiteelle, jonka voi nähdä myös eräänlaisena yhteisö- ja aluetyön muotona. Aluksi määrittelen mitä on sosiaalinen. Pyrin löytämään sosiaalisen määritelmästä synteesin, joka pohjustaa sosiaalipedagogista viitekehystä kohti sosiaalisen taiteen määritelmää. Keskityn lähinnä sosiaalista taidetoimintaa jäsentävään etiikkaan, eetokseen, joka on praktinen. Eetos kuvastaa siis tässä yhteydessä sosiaalisen taiteen luonnetta ja arvomaailmaa.

Moninaistuva sosiaalityö väitöskirjassaan Vainikainen (2011: 23) toteaa seuraavaa: ”sosiaalinen näyttää tässä ajassa herättävän erityistä mielenkiintoa ja kiinnostusta. Tähän johtopäätökseen voi päätyä tarkastelemalla kasvatuksen, koulutuksen ja hyvinvointipalveluihin liittyvää kehittämis- ja julkaisutoimintaa.” Myös taidekentällä sosiaalinen on herättänyt kiinnostusta, kuten aiemmin kuvailin kahden teatterin yleisötyötä (Kansallisteatteri) tai taiteellis-pedagogista yhteisötyötä (Teatteri Universum/MOOOT).

Vainikainen (2011: 23) lähestyy sosiaalista etymologian kautta seuraavasti: ”Sana sosiaalinen juontaa juurensa latinan kielestä, jossa se tarkoitti yhteiselämää järjestäytyneessä yhteiskunnassa. Jos sosiaalinen ymmärretään latinankielisen perinteen mukaisesti yhteiselämäksi yhteiskunnassa, voi jo arkinäkökulmasta todeta sosiaalisen olevan sisällöltään niin laajan, että sen sisälle voi tulkita liittyvän lähes kaiken yhteiselämää luonnehtivan.”

Sosiaalipedagogiikan viitekehyksessä käsitteen etymologia määrittelee sosiaalisen merkitykset yhteiskunnallisena, yhteisöllis-vuorovaikutuksellisena ja solidaariseen sekä huono-osaisten auttamiseen suuntautuvana toimintana (Hämäläinen, Kurki 1997: 14). Soveltavissa yhteiskuntatieteissä sosiaalisen sisältöä voi tarkentaa lisäämällä jokin määre sosiaalisen yhteyteen kuten sosiaalinen toimintakyky, sosiaalinen pääoma jne. Samalla periaatteella on syntynyt käsite sosiaalinen taide. Joissakin yhteyksissä ja tekijöiden koulutus- ja työtaustan mukaan sosiaalisesta taiteesta käytetään nimitystä

soveltava taide, yhteisötaide tai osallistava taide. Toisinaan taas taide avataan käsitteellä, jonka tarkoituksena on rajata taidesuuntaus joihinkin tiettyihin työtapoihin ja taidehistorialliseen kontekstiin, kuten soveltava teatteri. Vaikka olenkin saanut koulutukseni teatteritaiteesta, käytän nimitystä sosiaalinen taide, koska usein teatterisana liitetään rooleihin, näyttelemiseen ja näytelmiin eli kirjoitettuun tekstiin. Sosiaalinen taide, jonka toimintaa tulen kuvaamaan ei sijoitu perinteisen teatterin kontekstiin vaan ammentaa ajattelua ja toimintatapoja muun muassa underground-kulttuureista ja kuvataiteen traditioista kuten performanssitaiteesta sekä kaupunkitaiteesta. Soveltava taide voidaan nähdä myös poikkitaiteelliseksi työskentelyksi yhteisöissä. Myös teatteri voi pitää sisällään tanssin ja liikkeen, kuvan, musiikin ja äänen, sanataiteen ja draaman. Taiteilijat, jotka toimivat yhteisöissä, käyttävät niitä työtapoja, joihin heillä on ammattitaitoa ja jotka sopivat kohderyhmille. Yhteisötaiteilijan on kyettävä arvioimaan työtapojensa soveltuvuutta yhteisöihin. Vaikka puhutaankin taidelähtöisistä menetelmistä, taiteellis-pedagoginen työ yhteisöissä vaatii vankkaa ammattitaitoa, johon taiteilijoilla on koulutus. Toki on leikkejä, joita voi kuka tahansa "vetää" yhteisöissä, mutta harjoitteen tavoitteet ja arviointi saattavat jäädä puolitiehen ja osallistujille saattaa jäädä kokemus leikkien pinnallisuudesta. Soveltavan taiteen ammattilainen luo uusia harjoitteita tutkivalla otteella ja soveltaa niitä erilaisiin yhteyksiin.

Sosiaaliseen liittyvän ydinsisällön osalta on esitetty kannanottoja siitä, että sosiaalinen käsitteenä liittyy suoraan arvoihin: sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja sosiaalisesti hyvän elämän edistämiseen. Normatiivisesti ymmärrettynä sosiaalisen voidaankin nähdä olevan itsessään hyvä ja sillä tavoiteltavan hyvää. (Vainikainen 2011: 29.)

Sosiaalisen suhde hyvinvointiin, hyvään elämään on vääjäämätön. Hyvinvointi on ihmisen fyysistä, psyykkistä, sosiaalista ja emotionaalista hyvää tai tasapainoa. Hyvinvointi syntyy ihmisen itsensä, hänen läheistensä, lähiympäristön ja palvelujärjestelmän toiminnan sekä yhteiskuntapolitiikan tuloksena. Hyvinvoinnin keskeisimpiä osia ovat terveyden, toimintakyvyn ja toimijuuden lisäksi asuminen ja muu elinympäristö, toimeentulo, ihmissuhteet, yhteisöllisyys, mielekäs tekeminen, osallisuus ja peruskulttuurin turvallisuus. Hyvinvointi on tasapainoinen kokonaisuus, joka muokkaa ja ympäröi yksilöä. Hyvinvointiin kuuluu sekä objektiivisesti mitattavia asioita että subjektiivisia arvostuksia ja kokemuksia. (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014: 37.)

Sosiaalipedagogiikka muodostaa sosiaalisen kasvatuksen ammatillisen perustan (Hämäläinen 1997: 18). Tällä tarkoitetaan sitä, että sosiaalipedagogista ajattelutapaa ja kysymyksenasettelua voidaan soveltaa useisiin erilaisiin ihmistyön ammatteihin. Hämäläisen ja Kurjen (1999: 59) mukaan sosiaalipedagogiikka ei ole pelkkä metodioppi. Sosiaalipedagoginen orientaatio ei synny jonkin työmuodon käytöstä, vaan sosiaalipedagoginen orientaatio ohjaa käyttämään ja kehittämään tietynlaisia työmuotoja. Tämä on yhteneväistä sosiaalisen taiteen kanssa: taide ei ole metodi tai menetelmä vaan taidetta ja taiteellista ajattelua voidaan soveltaa erilaisissa yhteyksissä muun muassa hyvinvoinnin edistämiseksi. Samalla tavalla voidaan nähdä myös terapeutisuus ja pedagogiikka.

Mielestäni parhaimmillaan sosiaalipedagoginen ajattelutapa ja kysymyksenasettelu laajenevat myös henkilökohtaista elämää koskevaksi. Tämä ajattelutavan laajeneminen muillekin elämänalueille kuvastaa myös taiteellista ajattelua yli rajojen liikkuvana tapana olla suhteessa maailmaan, toiseen ihmiseen ja itseen – taidetta ja taiteellista ajattelua voidaan soveltaa ihmisen arkitodellisuuteen. Sosiaalipedagogiikassa puhutaan silmälasista, joiden läpi työntekijä tarkastelee työtään, yhteiskuntaelämää, sosiaalisia ongelmia. Pohjana ovat sosiaalipedagogiset ideat ja toimintaperiaatteet, joihin työntekijällä on henkilökohtainen ja kriittinen suhde (Hämäläinen, Kurki 1997). Taidepedagogisesta taustastani puhuisin silmälasien sijaan taiteellisesta katseesta: silmälasit voi välillä riisua, mutta katse on ja pysyy. Katsetta voi terävöittää, keskittää ja kirkastaa, mutta se on osa persoonaa. Näin ollen taide on usein taiteilijalla mukana aina ja kaikessa.

Filanderin (2007) rajatila-ammattilaisuudessa kuvastuu sosiaalisen taiteen ammatti-identiteetti. Sosiaalipedagogiikka työorientaationa luo sosiaalisen taiteentekijälle viitekehyksen, jolla voidaan jäsenellä taiteen merkitystä yhteisöissä. Sosiaalisen taiteentekijän identiteetti määrittyy tieteiden ja taiteiden välisyydestä, joka hyödyntää ja soveltaa erilaisia teorioita sekä näkemyksiä yhteiskunnasta ja ihmisestä. Pyrkimyksenä on nähdä ihminen fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena olentona, joka rakentaa minäänsä suhteessa toisiin.

Taiteenkentällä työtäni rinnastetaan usein sosiaalityöhön ja sosiaalialalla työni koetaan taiteeksi. Näiden kahden ammatillisen kentän yhteydet eivät näyttäyty ulkopuoliselle selkeänä, kun taas itselleni sosiaalinen ja taiteellinen ovat muodostaneet sosiaalisen taiteen ammattilaisuuden. Hämäläinen (1997: 21) erottaa sosiaalipedagogiikan ja sosiaalityön toisistaan seuraavasti: ”Sosiaalityöstä puhutaan lähinnä ammatillisena toimintajärjestelmänä, kun taas sosiaalipedagogiikka voidaan käsittää ammatillisen toiminnan rajat ylittäväksi oppialaksi ja tieteeksi”.

Seuraavaksi tarkastelen näitä ideoita vasten sosiaalipedagogisesti orientoitunutta taidetta, sosiaalista taidetta.

3. Sosiaalinen taide ja sosiokulttuurinen innostaminen

Tässä luvussa määrittelen sosiaalisen taiteen osa-alueita sosiaalipedagogisessa viitekehyksessä. Määrittelen sosiaalisen taiteen toiminnaksi, joka pyrkii toteuttamaan sosiaalipedagogisten käsitteiden ideoita käytännössä. Näitä käsitteitä ovat yhteisö ja yhteisöllisyys, subjektius, inhimillinen kasvu, osallisuus, emansipaatio, integraatio, empowerment (voimaantuminen) ja dialogi. Tarkoituksellisesti jätän pois elämänhallinnan ja itse apuun auttamisen, koska sosiaalisen taiteen näkökulmasta en pysty erottamaan niitä omiksi osa-alueiksi: elämänhallinta ja itse apuun auttaminen vahvistuvat osallisuuden kokemuksen ja subjektiuden vahvistumisen kautta ja niin edelleen. Toisaalta taas kaikki käsitteet kuuluvat mielestäni inhimillisen kasvun osa-alueisiin kuten persoonallisuuden kehittyminen, tietoisuuden syventyminen, yhteiskunnallisen toimintakyvyn parantuminen, minuuden rakentuminen, elämänhallinnan lisääntyminen ja subjektiuden vahvistuminen.

Opinnäytteeni haasteena on käsiteviidakko. Liikun taiteellisen, pedagogisen, sosiaalisen ja terapeutisuuden alueilla. Jokainen alue sisältää omat teoriansa erilaisine suuntauksineen, ja kaikilla niillä on omat historiansa ja erilaiset työtapansa. Tutkielmassani terapeutin näkökulman jätän tietoisesti vähemmälle, niin paljon kuin sitä voi jättää kadottamatta kokonaisvaltaisuutta, johon tutkielmani pyrkii. Pedagoginen ja terapeutin näkökulma sulautuvat taiteelliseen ja sosiaaliseen kuuluviksi alueiksi. Taidekäsitteeni sisältää oppimisen näkökulman, ja taiteen tekeminen yhdessä voi olla terapeutin kokemus. Terapeutin liittyy myös subjektiuden rakentumiseen

ryhmien ja yksilöiden välisissä suhteissa. Taiteen ja terapian raja-aitoja pohditaan varsinkin yhteisötaiteen kentällä paljon.

Yksi kulttuuritoiminnan soveltavista muodoista on sosiokulttuurinen innostaminen, jolla on Länsi-Euroopassa ja Latinalaisessa Amerikassa pitkät perinteet. Se on eri maissa saanut erilaisia painotuksia. Leena Kurjen (2000) mukaan liikkeellepanevana voimana ovat olleet sosiaalipedagogiset tavoitteet, kulttuurinen demokratia sekä syrjäytyneiden ja köyhien parissa tehtävä sosiaalinen luova muutostyö.

Taiteilijan rooli yhteisötaideprojekteissa on moninainen. Yhteisötaiteilijan roolia voidaan kuvailla innostajana, ohjaajana, havainnoitsijana, kuuntelijana, osallistujana ja oppijana. Sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteena on, että mahdollisimman moni pääsisi nauttimaan taiteesta ja osallisuudesta kulttuuriin. Kulttuurinen demokratia johtaa taiteen jokaisen omaan arkeen ja elämisen piiriin. Sosiokulttuurinen innostaja voi olla esimerkiksi taiteilija, taideaineiden opettaja, ohjaustoiminnan artonomi, artesaani, käsityöläinen, museo- ja taidepedagogi [ja miksei myös sosionomi], joka toimii katalysaattorina omaehtoiseen kulttuuritoimintaan. (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014: 33.)

Kurki (2002: 83) kuvaa, että innostajat voivat olla luonteeltaan ja temperamentiltaan hyvinkin erilaisia. Temperamentiltaan tärkeämpää on innostajan perusasenne, joka säätelee innostajan ja ryhmän välistä suhdetta. Innostajan omat asenteet, piirteet, odotukset ja uskomukset ovat oleellisen tärkeitä. Eräs peruspiirteistä on itsetuntemus, jonka kautta kehittyminen kohti psyykkistä tasapainoa ja kypsyyttä etenee (emt.). Tasapainoinen henkilö on valmiimpi ohjaamaan muita.

Kuvataiteen kentällä *yhteisötaide*-käsite (eng. *social art tai community art*) vakiintui 1990-luvun loppupuolella. Sillä tarkoitetaan taiteilijan johtamassa ryhmässä syntyneitä yhdessä suunniteltuja ja toteutettuja kuvallisia teoksia, jonka tekemiseen yhteisö on osallistunut tuomalla siihen oman (ammattillisen) osaamisensa ja elämäkokemuksensa. Teokset ovat sellaisia, joita osallistujien tai taiteilijan on mahdotonta tehdä yksin. (Sovella taidetta) Teatterintekijät tai muualta taiteenkentältä tulevat taiteilijat ovat alkaneet kehittää sosiaalisen taiteen käsitettä. Taiteenalasta on käytetty myös

nimityksiä *osallistuva taide* ja *sosiaalinen taide*. Yhtymäkohtia yhteisötaiteelle on myös taidesosiologiassa ja taidekasvatuksessa.

Yhteisötaiteessa taide tuodaan ulos taideinstituutioiden perinteisistä laitoksista ja niiden toimintamalleista ja pyritään yhdistämään käytäntöihin, jotka on aikaisemmin liitetty paremminkin sosiaalityöhön ja kasvatukseen kuin taiteeseen (Kanttonen 2005: 58).

Osallistuva taide ja yhteisötaide (*community art*) ovat käsitteinä ja toimintoina hyvin lähellä toisiaan. Yhteisötaiteen tavoitteena on vahvistaa yhteisöjä ja yksilöitä tasa-arvoisessa ja luovassa taiteellisessa toimintaprosessissa taiteilijoiden ja osallistujien kesken. Yhteisötaiteen sosiaaliset vaikutukset sisältävät tutkimusten valossa tiedon ja kokemuksen siitä, että on kuunneltu, on osallistuttu, on oltu ryhmän sisällä jäsenenä, on oltu mukana järjestämässä toimintoja ja tehty taidetta. (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014: 33).

Sosiaalisen taiteentekijät ovat usein niin sanottuja freelancereita, joilla on monia eri työnantajia. Tämä nousee yhdeksi esteeksi sosiaalisen taiteen projektien käynnistämisessä ja onnistumisessa: rahoitusta ei löydy, vaikka halua tehdä taidetoimintaa yhteisöissä taiteilijoiden piiristä löytyisikin. Haastatteleman taiteilijapedagogi (1) kuvailee asiaa seuraavasti:

Merkittävä este on rahoituksen puute. Kaikenlaisia Taiteesta hyvinvointia -tyyppisiä hankkeita nousee, mutta ainakin itse olen törmännyt siihen, että vaikka kuinka olisit ammattilainen ja sinulla olisi hyvä idea yhteistyökumppaneineen, rahoitusta itsenäisen ja riippumattoman projektin aloittamiseen on lähes mahdoton saada, jos olet tuntematon tekijä. Kokemukseni mukaan rahaa annetaan mieluummin keskitetysti isojen taidelaitosten tekemään soveltavaan, osallistavan tai yhteisötaiteeseen kuin ruohonjuuritason itsenäisten taiteilijoiden itse polkaisemiin hankkeisiin.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on laatinut taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia toimintaohjelmaehdotuksen, jonka tavoitteena on hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin sekä osallisuuden lisääminen yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla. (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014: 3). Ehdotuksessa toimintaohjelma jaetaan kolmeen eri osa-alueeseen:

- kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä,
- taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja
- työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -hanke on yksi merkittävimmistä valtakunnallisista hankkeista, joka muun muassa on nostanut esiin taiteen merkityksen yhteisöissä. Tutkielmassani keskityn kahteen ensimmäiseen osa-alueeseen, koska työhyvinvoinnin tukemiseen suuntautuva taidetoiminta on oma jokseenkin erillinen alue taide- ja kulttuuritoiminnassa, vaikkakin henkilökunnan osallistuminen yhteistyöhön taiteilijoiden ja esimerkiksi asukkaidensa kanssa saattaa olla jo sinänsä työhyvinvointia edistävää toimintaa. Aiheeseen liittyviä seminaareja on viime vuosina järjestetty paljon. Näihin seminaareihin osallistuvat pääsääntöisesti ne, jotka tekevät tai haluavat tehdä sosiaalista taidetta. Hyvinvointialan edustajia, joiden kanssa yhteistyötä tulisi luoda, ei useinkaan seminaareissa kohtaa, mikä on selvästikin este yhteistyön mahdollisuuden syntymiselle. Ongelmaa kuvailee eräs haasteltavistani (1) seuraavasti:

Kiinnostusta ja jopa innostusta taidelähtöisten välineiden käyttämiseen voi olla, mutta käytännössä projekteissa on vaikea päästä suunnittelua pitemmälle. Aktiivisuus taiteen viemisessä hyvinvointialalle tuntuu olevan enemmän taiteilijoilla kuin hyvinvointialan ammattilaisilla. Siihen ei nähdä – ainakaan vielä – kovin suurta tarvetta, koska puuttuu tieto siitä, mihin kaikkeen ja miten monimuotoisesti taidetta voi hyvinvointialalla käyttää.

Sosiaalisen taiteen määrittelyllä pyrin tuomaan tietoa siitä, mihin taidetta voidaan hyvinvointialalla hyödyntää ja toivon tiedon herättävän kiinnostusta ja rohkeutta tehdä yhteistyötä taiteilijoiden kanssa. Mielestäni onnistuvan yhteistyön edellytys on molemminpuolinen avoimuus ja realistinen käsitys siitä mitä taide voi tuoda asukkaiden tai asiakkaiden arkeen. Mielestäni taiteilijoilla tulee olla tuntemusta ja tietoa erityisryhmille suunnatusta toiminnasta. Väitöskirjaansa valmisteleva Kansallisteatterin näyttelijä Jussi Lehtonen (2010: 61), joka on kiertänyt erilaisissa hoitolaitoksissa esittämässä Shakespearen sonettia, *Rakkaus on ajan narri*, kuvailee yhteistyön edellytyksiä seuraavasti: ” Henkilökunnalla on paljon vierailevan esiintyjän kannalta tärkeää tietoa, esimerkiksi yksikön asukkaiden erityistarpeista ja sellaisista mahdollisista toimintakyvyn rajoituksista, jotka vaikuttavat esityksen vastaanottamiseen. Vierailevan taiteilijan velvollisuus on puolestaan antaa hoitolaitokselle totuudenmukainen kuva esityksestä.” Lehtonen jatkaa:” Jos kumpikin taho tuntee itsensä turvalliseksi roolissaan – esiintyjä omassaan ja yksikön työntekijä omassaan – asiat asettuvat kohdalleen itsestään.”

Taiteilijoiden halukkuus lähteä työskentelemään perinteisen taiteen kentän ulkopuolelle on kasvamassa. Monia hyviä kohtaamisia on toteutettu muun muassa vanhustenhuollon yksiköissä, lastensuojelun sosiaalityössä, kehitysvammaisten yhteisöissä tai työttömien parissa. Ongelmatonta se ei kuitenkaan aina ole. Tästä ovat esimerkkeinä neljän taiteilijan kokemukset vanhusten hoitolaitoksessa, jossa taiteilijat tunsivat jäävänsä taidekentän marginaaliin sekä hoitoyhteisön ulkopuolelle. Taiteilijat samaistuivat yhteisötaiteilijoihin ja kokivat, että taiteen tekemisen prosessi oli jopa lopputulosta tärkeämpi. Kulttuurityön luovuus ja hoitotyön funktionaalisuus sopivat usein huonosti yhteen (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014: 41, Taipale 2000).

Tämä rajatila-ammattilaisuus voidaan kokea ahdistavana, ei mihinkään kuuluvana ammattilaisuutena, jossa taiteilijan voimavarat menevät itsensä määrittelyyn ammattikentällä. Tämän kanssa olen taiteilijana joutunut tekemään paljon sisäistä työskentelyä, jossa sosiaalipedagoginen orientaatio ja sosiaalialan tuntemus ovat helpottaneet voimavarojen vapauttamista itse työhön. Yhteisöissä toimivien taiteilijoiden identiteettiä on tutkinut muun muassa Mona Taipale (2000) taidehistorian pro gradu - tutkielmassaan.

Taipaleen (2000: 9 – 10) yhteisötaidetutkimuksen mukaan yhteisötaideprojekteja tehdään usein juuri yhteiskunnallisen syrjäytymisuhan alla olevien, vanhusten, vammaisten, työttömien, ongelmanuorten, etnisten vähemmistöjen jne. kanssa. Projektit ovat lähtöisin enimmäkseen päättäjätasolta, ja niiden odotetaan vaikuttavan positiivisesti kyseessä olevaan yhteisöön. Sosiaalisten ongelmien väheneminen, itsetunnon lisääntyminen, uusien ystävien saaminen ja sosiaalinen koheesio ovat yleisiä tavoitteita yhteisötaideprojekteille.

3.1 Yhteisö ja yhteisöllisyys

Tässä luvussa käsitellään sitä, miten taide toimii ja vaikuttaa ihmisten arkisessa elämänpiirissä ja miten taide tuo erilaisia ihmisiä ja elämismaailmoja yhteen, jakamaan aikaansa ja kokemuksiaan. Nämä kohtaamiset ovat yhteisöllisen ja osallistavan taiteen merkittävin tekijä. Käsitteiden avaamisen tarkoituksena on jäsenellä ymmärrystä siitä, mitä tarkoittavat yhteisö ja yhteisöllisyys sosiaalisen taiteenkentällä.

Sosiaalipedagoginen toiminta on kasvattamista yhteisöä varten, yhteisössä ja yhdessä yhteisön kanssa. Ihminen rakentaa identiteettiään suhteessa erilaisiin yhteisöihin. Yhteisökeskeinen lähtökohta ei kuitenkaan merkitse yksilön väheksymistä. Pikemminkin yhteisöllisyyttä korostetaan juuri yksilön vuoksi. Kuulumisella erilaisiin yhteisöihin katsotaan olevan keskeinen merkitys ihmisen persoonallisuuden kehitykselle ja identiteetin muodostukselle. (Hämäläinen 1999: 64.)

Sosiaalinen taide on aina ryhmässä tapahtuvaa toimintaa. Ryhmässä ihmiset voivat peilata kokemuksiaan toiseen ja jakaa niitä toisten kanssa. Kokemusten jakaminen tapahtuu sekä verbaalisesti että sanattomasti ruumiin kielellä. Peilaamalla itseään toiseen ja avautumalla uusille kokemuksille yhdessä toisen ihmisen kanssa voidaan mielestäni vahvistaa subjektiutta. Yhteisön vuorovaikutus voi olla subjektiutta vahvistavaa tai heikentävää. Sosiaalipedagogisesti orientoitunut taiteilija tarkastelee vuorovaikutuksen laatua tehden interventioita ja ohjaten ryhmän jäseniä tiedostamaan myös ryhmiin liittyvän potentiaalın tuhota. Yhteisön tuhoavuus voi ilmetä esimerkiksi ryhmästä poikkeavien yksilöiden syrjäyttämisenä kuten ulkonäön, kulttuurin tai ajatusmaailman vuoksi. Tällöin erilaisuus ja subjektiuden vahvistuminen koetaan yhteisössä uhkana kun taas avoimissa yhteisöissä voidaan keskustellen vaihtaa näkemyksiä ja näin myös rikastaa omaa ajattelua.

Hämäläisen (1999: 67) mukaan sosiaalipedagogisessa työssä suositaan luovaan toimintaan perustuvia työmuotoja. Kyse ei oikeastaan ole muusta kuin siitä, että otetaan käyttöön, se mitä ihminen luonnostaan on – luova, yhteisöllinen ja elämyksiä etsivä olento.

Esimerkkinä yhteisöllisyyttä kuvaavasta taidetoiminnasta käytän MOOOT-kaupunkitaidetyöpajaa, joka parhaillaan toimii Teatteri Universumin yhteistyöhankkeena (2010–2012). MOOOT-kaupunkitaidetyöpajan toiminnan kohteena ovat kaikki ihmiset. Yhdessä tekeminen ei vaadi mitään erityisosaamista vaan toiminnan tarkoituksena on mahdollistaa yhteisöllis-vuorovaikutuksellinen foorumi, jossa jokaisen ryhmäläisen merkitys korostuu. Taiteellinen toiminta mahdollistaa itselle tärkeiden asioiden esille tuomisen ja näin myös itsensä näkyväksi tekemisen. Usein ryhmätoiminta tuottaa myös oivalluksia siitä kuinka samankaltaisia asioita ihmiset pohtivat ja pitävät merkityksellisinä. Toisaalta ryhmätoiminta tuo esiin erilaisuuden, joka voi herättää oivalluksia siitä, kuinka moninaisia ihmismieli ja yhteiskunta voivat olla.

Hämäläisen (1999: 67) mukaan luova toiminta eri muodoissaan auttaa ihmisiä jäsentämään ja syventämään itsetuntemusta, pohtimaan ja selkiyttämään eksistentiaalisia arvo- ja merkityskysymyksiä, löytämään uutta orientaatiota ja sisältöä elämään, vahvistamaan itsetuntoa sekä eheyttämään ja saavuttamaan sisäistä tasapainoa, leikkimään ja rentoutumaan, työstämään ja ratkaisemaan omaan elämäntilanteeseen liittyviä ongelmia, kehittämään itseä ja rakentamaan omaa maailmankuvaa ja elämäntulkintaa. Eräs kaupunkitaidetyöpajaan osallistuja (2010) kuvailee kokemuksiaan seuraavasti: "[Työpaja herätti] ajatuksia rutiineista, ihmisen käyttäytymismalleista. Kaupungista löytyi ennen näkemättä jääneitä yksityiskohtia ja muita huomioita. Myös huomioita omasta itsestä ja omista haluista, tarpeista ja käyttäytymismalleista."

MOOOT-kaupunkitaidetyöpajassa käsitellään abstrakteja asioita konkreettisella, kehollisella tavalla. Esimerkkinä toimii eräs tehtävän anto pienryhmälle. "Suunnitelkaa yhdessä osallistava eksperimentti tai teko, jonka teemana on **joukkoon liittyminen**." Pienryhmä, jossa oli kolme henkilöä, ohjeisti koko ryhmää (10 henkilöä) hiljaiselle kävelyllä, jossa ryhmä muodosti yhdessä sydämen toisiaan kädestä tarttumalla aina silloin, kun joku näki jotakin, mikä tavalla tai toisella veti puoleensa. Hiljaisen kävelyn jälkeen jaoinme kokemuksiamme ja harjoitteen jatkokehittely ideoita. Pohdimme myös, millaisia ajatuksia teko herätti kaupungilla sitä seuranneiden ihmisten mielessä. Totesimme, että on mahdotonta saada tietää mitä teko herätti ulkopuolelta katsottuna.

Toteutin saman teon mielenterveyskuntoutujien teatteriryhmässä, jota ohjaan Kansalaisnavigointia Metropolissa -hankkeen puitteissa. Sydämiä muodostava ryhmä kulki pitkin lähiötä keskustellen niistä asioista, jotka vetivät heitä puoleensa. Kokemus yhteisestä pienestä teosta, oli mielestäni yhteisöllisyyttä lisäävä. Teko oli myös yksi tapa tutustua toisiinsa sekä lähiympäristöön taiteen keinoin.

Niinikoski ja Välikangas (HS 24.2.12) kirjoittavat kolumnissaan *Uusi yhteisöllisyys muuttaa demokratiaa* siitä kuinka ihmiset ovat alkaneet oma-aloitteisesti järjestäytyä ratkaisemaan yhteiseen hyvään liittyviä asioita ja ovat näin kyseenalaistaneet rajan yksityisen ja julkisen toiminnan välillä. Tekojen demokratiassa ei enää oleteta, että jokin julkinen toimija järjestää ja tuottaa palveluja tasa-arvoisesti kaikille vaan palvelujen tuottamisesta tehdään kansalaisoikeus. Ekologista ruokaa ja sen jakelua, vapaaehtoisia energia muotoja sekä ikääntyneiden ihmisten asumista ja hoivaa tuotetaan nyt uudella tavalla yhteisöllisillä ratkaisuilla.

Kuinka taide voi olla osana rakentamassa yhteisöllisyyttä? Uusi demokratia tarkoittaa uudenlaista toimijuutta, jotakin ennalta määrittelemätöntä tapaa toimia. Tarvitsemme visioita ja utopioita yhteisöistä, jotta voimme asettaa päämääriä. Sosiaalinen taide visioi ja luo utopioita yhdessä kansalaisten kanssa. Tarvitsemme visioita myös tulevaisuuden toimijoista. Sosiaalipedagogisesti orientoitunut taide kysyy, miten osaan yhteisötaiteilijana tai sosiokulttuurisena innostajana huomioida yksilölliset tavat synnyttää uutta toimijuutta, uudenlaista aktivismia?

Aktiivinen kansalaisuus ja kansalaisaktivismi saattavat herättää erilaisia mielikuvia toiminnan tavoista ja toimintaa ohjaavasta etiikasta. Kansalaisaktivismi on määritelty osallistuvaksi kansalaisuudeksi, jolla ei ole yhtä ideologiaa vaan, kansalaisaktivisti toimii useiden asioiden vuoksi. Kansalaisaktivisti on henkilö, joka *toimii* tärkeiksi kokemiensa asioiden vuoksi. (Lundbom 2011) Soveltava teatteri yhteisöissä voi käsitellä yhdessä ihmisten kanssa niitä yhteisön tärkeitä asioita, jotka innostavat ihmisiä toimimaan. Teatteri on ryhmätoimintaa, jossa voidaan tutkia yksilön suhdetta yhteisöön sekä yhteisössä vallitsevia normeja.

Miten yhteiskunnallisesti vaikuttamisesta kiinnostunut henkilö voi lähteä määrittämään itselleen sopivia toimintakeinoja ja toiminnan foorumeita? Taide voi olla keino etsiä foorumeita tai olla jo itsessään foorumi, jossa löydetään erilaisia käsityksiä innostavasta

kansalaisuudesta. Yhteisötaiteilijana koen, että tietoa siitä, millainen kansalaisuus ja osallisuus innostavat ihmisiä, on tietoa jota tulisi hyödyntää erilaisilla yhteiskunnan alueilla. Tiedosta voisi hyötyä esimerkiksi kaupunkisuunnittelu ja aluekoordinaattorit. Yhteisöissä toimivan taiteilijan tutkimuksellinen työote mahdollistaisi tiedon tallentamisen ja siirtämisen viranomaisille. Vastuu tiedon hyödyntämisestä jää kuitenkin viranomaisille ja muille yhteistyötahoille.

Taiteen paradigma eli mitä on tieto ja miten tieto syntyy, saattaa poiketa tieteellisestä paradigmasta: tietoa ei välttämättä tunnusteta eikä osata hyödyntää luovasti. Marjatta Bardy (1998) toteaa *Taide tiedon lähteenä* - teoksen esipuheessa, etteivät taide ja tiede juuri seurustele keskenään. Artikkelikokoelman kirjoitusvaiheesta on kulunut nyt 14 vuotta, toivottavasti tässä ajassa tiede ja taide ovat lähentyneet toisiaan. Bardy jatkaa: "Tieteen ja taiteen erillään pitäminen on keinotekoinen juttu, ainakin siellä, missä tehdään töitä ihmiskohtaloiden kanssa." Kysymys on myös siitä, pidetäänkö kansalaisten tuottamaa materiaalia kiinnostavana. Yhteisöissä toimivat taiteilijat voisivat toimia tulkkina ihmisten välittämän tiedon ja viranomaisten välillä. Tarvitsemme foorumeita, joissa taiteilijat ja viranomaiset voisivat löytää oleelliset näkemyserot tiedonluonteesta ja joissa erilaiset lähestymistavat on mahdollista sovittaa yhteen. Yhteistyö yhteisöissä törmäyttää taiteilijan, joskus rajustikin, erilaisiin ajattelutapoihin, jolloin yhteisiä tavoitteita tai työn arviointia on haastavaa ja joskus jopa mahdotonta tehdä yhdessä. Yhteistyön syntyminen tarvitsee aikaa. Yhteistyön edellytyksenä on, että sosiaalinen taide nähdään merkittävänä ja tasavertaisena työnä, joka edistää hyvinvointia. Vasta tämän jälkeen voidaan lähteä asettamaan työlle yhteisiä tavoitteita. Eräs haastateltavista (1) kuvaa tilannetta seuraavasti:

Sosiaali- ja terveyshuollon koulutukseen ei kuulu tarpeeksi taidetoimintaa. Hoiva-alan ihmiset eivät tunne osallistavan taiteen päämääriä, työtapoja tai sen kytkeytymistä ihmisen kuntoutumiseen tai hyvinvointiin. Vallalla on myös sota kahden tieteenalan välillä: sosiologinen lähestyminen/ psykologinen lähestyminen. Kyse on mielestäni aivan turhasta vastakkainasettelusta. Tämä vastakkainasettelu on kaatamassa monet hyvät hankkeet. Sosiologit näkevät ongelmat vain valtaan ja rakenteisiin liittyvänä ja todelliset ratkaisutkin ovat heidän mielestään vain valtaan ja rakenteeseen. Hyvinvointialan ammattilaisissa pitäisi rakentaa myönteistä asennetta taidetta kohtaan positiivisten kokemusten ja omien havaintojen kautta jo opiskeluaikana.

Kansalaisnavigointia Metropolissa -hankkeessa on käytetty taidelähtöisiä menetelmiä esimerkiksi asukaskokouksissa, jotka perinteisesti saattavat olla kuulemistilaisuuksia. Teatteripaja - ohjaajat voivat asettaa kaupungin virkamiehet ja asukkaat pohtimaan

yhdessä esimerkiksi asemakaavamuutosten tai sosiaalipalvelujen uusien ratkaisujen esiin nostamia kysymyksiä. Taidelähtöiset menetelmät rakentavat tilan, jossa ihminen voi kohdata toisen ihmisenä – ei vain virkamiehenä tai asukkaana.

Tekojen demokratia on laajentunut poliittisen toiminnan ulkopuolelle. Oma elämä halutaan yhä enemmän ottaa omaan haltuun. Asiantuntijoiden mielipiteitä ei enää pidetä itsestään selvinä, vaan tutkimusta tehdään itse. (HS 24.2.12 Niinikoski M, Välikangas, L.) Hoitolaitoksissa ohjaajan ja asukkaan jäykät roolit saattavat olla esteenä kohtaamiselle. Taidetoiminta yhteisöissä voi tehdä rooleista joustavimmat ja auttaa tiedostamaan mistä rooli koostuu. Roolien joustavuus voi mielestäni luoda uudenlaista yhteisöllisyyttä, jos toimintaympäristöä visioidaan yhdessä jo hoitolaitosten suunnitteluvaiheessa. Monenlaisten toimijoiden yhteiset visiot voivat synnyttää uudenlaisia palvelutaloja ja -muotoja. Asiantuntijan roolista ihmisten tasolle asettautuminen voi synnyttää molemminpuolisia oppimisen tilanteita.

Taiteelle on ominaista vapaus ja hallitsemattomuuden läsnäolo. Luova tila, josta ideat kumpuavat edellyttää vapauden ja hallitsemattoman hyväksymistä osana ihmisyyttä. Yhteisöllisyys muodostuu teoista, jotka vahvistavat yhteen kuuluvuuden kokemusta. Rakentava yhteisö, jossa sen jäsenet tuntevat sekä riippuvuutta että riippumattomuutta ja johon kuulutaan vapaaehtoisesti edesauttavat yhteisöllisyyden kokemuksen muodostumista. Taidetoiminnan tulee aina olla vapaaehtoista. Parhaimmillaan taiteellinen prosessi synnyttää uudenlaisen, ehkä laajemman näkemyksen omasta itsestä suhteessa toiseen ja itsen. Taidetoiminta saattaa nostaa esiin myös niitä vaikeuksia, joita liittyy ryhmässä olemiseen sekä ryhmään ja yhteiskuntaan liittymiseen.

3.2 Subjektius

Tässä luvussa tarkastelen subjektiuden vahvistamista taidetoiminnan avulla. Subjektisuuden vahvistuminen on keskeinen voimaantumista (*empowerment*) kuvaava tavoite. Subjektuudella tarkoitetaan ihmisen itsenäisyyttä, vastaanottamista, itsensä toteuttamista sekä omaan elämänkulkuun vaikuttamista ja moraalisenä yksilönä toimimista.

Subjektiuden käsite on liitetty sekä humanistisiin että postmoderneihin ja poststruktuuraisiin teorioihin. Humanistisessa subjektiteoriassa minuus nähdään syntyvän itsensä toteuttamisen projektista, jossa ihminen on kehittänyt oman kapasiteettinsa täyteen kukoistukseen (Mahlakaarto 2010: 22).

Subjektius suhteessa ympäristöön ilmenee toimijuutena. Subjektin toimijuus syntyy vuorovaikutuksessa jonkin toisen systeemin kanssa (toiset ihmiset) ja sisäisen (tunteen) voiman aikaan saamana. Toimijuuteen liitetään subjektin tahdon vapaus, kyky puolustaa ja hallita itseä ja toisia sekä kyky toimia rationaalisesti (Mahlakaarto 2010: 23).

Sosiaalipedagogisesti orientoitunut taidetoiminta yhteisöissä antaa mahdollisuuden tutkia subjektiutta toisen ihmisen kanssa, ryhmässä. Työpajoissa voidaan tehdä esimerkiksi kehollisia harjoitteita, joissa minä - sinä -suhdetta tutkitaan tässä ja nyt. Ryhmissä ja pareittain jaetaan luottamuksellisesti tehtävän herättämiä tuntemuksia, aistimuksia ja kokemuksia. Ryhmän ohjaaja voi esittää seuraavia kysymyksiä: mistä olit tietoinen? Mitä tunsit? Millaisia ajatuksia sinussa harjoite herätti, ja miten tämä on suhteessa ryhmään tai yhteisöön?

Teatteriin yhdistetään usein ruumiillisuus. Subjektius on myös ruumiillisuutta. Kokemukset tapahtuvat kehossa ja kokemusta voidaan jakaa toisten kanssa. Teatterikorkeakoulun julkaisema tanssi- ja teatterialan lehdessä kirjoitetaan seuraavasti: "Missä muualla pääsemme möyrimään, leikkimään roolileikkejä, kontaktiproilemaan, analysoimaan omaa identiteettiä, tanssimaan tuntikausia hyvien opettajien johdolla? Eikö tämä olisi jokaisen ihmisen perusoikeus vapauttaa oma ruumis ja mieli kahleista, pyrkiä kohti aitoa kohtaamista? Ei, kyllä se useimmiten on (teatteri ja tanssi) taiteilijan etuoikeus." (Rantala 2012.) Ihmettelen, miksei sosiaali- ja terveysalan koulutuksissa ole kehotietoisuuden kursseja. Dialogia voidaan opettaa toiminnallisesti, jolloin dialogia voidaan tutkia myös kehollisena tapahtumana.

Subjektiutta voidaan tutkia kehollisilla harjoitteilla, joissa tutkitaan muun muassa itsen ja toisen rajoja kosketuksen, etäisyyden ja läheisyyden säätelyllä. Mikä on minua, mikä on toista? Kuinka lähelle tahdon tai uskallan toisen päästää? Miltä kohtaaminen tuntuu kehossa? Subjektiutta voidaan lähestyä erilaisuuden ja samanlaisuuden näkökulmasta,

joka voi mahdollistaa myös kokemuksen omasta toiseudesta. Taidelähtöiset menetelmät voivat edistää myös suvaitsevaisuutta yhteisöissä.

Näkyväksi tuleminen omana itsenään, keskeneräisenä, herkkänä ja hauraana, edesauttaa subjektiuden vahvistumista. Taidetoiminta mahdollistaa myös erilaisen auktoriteettisuhteen taidetyöpajaan osallistujan kanssa. Yhteisötaiteilija osallistuu tekemiseen, laittaa koko persoonansa mukaan yhteistyöhön. Kokemukseni mukaan ohjaajat sosiaali- ja terveysalan yksiköiden ohjaajat haluavat tulla katsomaan työpajoissa tapahtuvaa toimintaa sen sijaan, että itse osallistuisivat. Osallistuminen voisi tuoda jotakin uutta toisen ihmisen kohtaamiseen ja kenties kuoria sosiaaliohjaajan (turhia) suojakertoimia. Yhteisötaiteilijana en kohtaa yhteisöissä asuvia asiakkaina vaan ihmisinä. Eräs haastateltavistani (2) kuvailee kokemuksiaan yhteistyöstä hyvinvointialalla seuraavasti:

Välillä tuntuu, että hyvinvoinnin ammattilaiset varovat kaikkea rasittavaa, ollaan vaan ja kahvitellaan eikä tarvitse nousta perseeltään tai olla aktiivinen. Tavallaan varotaan kaikkea, mikä saattaisi hermostuttaa "asiakkaan". Olen kuitenkin sitä mieltä, että sellainen turhauttaa ja elämyksellisyydestä tulee näennäistä. Taideprosessi on ennakoimaton mutta juuri sen tähden elämyksellinen.

Ympäristö saattaa myös tukea tätä passiivisuutta. Toiminnallisuutta on vaikea järjestää tiloissa, joissa ei ole oikeasti tilaa toimia. Toimintakeskukset ja palvelutalojen yhteiset tilat on usein täytetty huonekaluilla ja muulla tavaralla. Sohvat, tuolit, pöydät, kirjahyllyt (usein niissä ei ole kirjoja) ja tietenkin iso televisio määrittävät suuresti toiminnan mahdollisuuksia. Toimiessani sosiaaliohjaajana mielenterveyskuntoutujien palvelutalossa, olen usein kokenut raskaan ilmapiirin tyhjentävän energiani ja kokenut valuvani samaan passiivisuuteen sohvan kanssa. Kulttuuriryöntekijä, opettaja (2) jatkaa aiheesta seuraavasti:

Olen neuvonut yhteisöteatteria opiskeleville oppilaille, jotka muun muassa turhautuvat loputtomaan kahviteluun tai bingoamiseen tai muuhun vastaavaan, että taiteilija voi jättäytyä sellaisesta pois ja olla yhteisön taiteilija. Mielestäni siis ns. tasavertainen dialogi toteutuu vasta, jos taiteilijalla on selkeä identiteetti ja auraattisuus. Arjesta voi kylläkin tinkiä taidetta, ja sitä me tehdään, mutta se, että "alistuu" arkisiin rutiineihin, jotta tulisi luottamuksen arvoiseksi, on väärästä päästä aloitettua työtä. Pikemminkin tekisin räväkän taiteellisen avauksen ja sitten vähitellen sulautuisin joukkoon.

Rohkeus ottaa konkreettisesti tila haltuun kuuluu yhteisöissä toimivien taiteilijoiden ammattitaitoon. Haaveenani on ollut jo pitkään ohjata taidetyöpaja, jossa

tarkasteltaisiin hoitaja/ohjaaja - potilas/asiakas suhdetta. Mihin ja miten ohjaaja tarvitsee asiakastaan? Onko kahden subjektin kohtaaminen mahdollinen auttaja-autettava asetelmassa? Tai millainen tämä kohtaaminen on? Kahden subjektin välistä riippuvuutta ja tarvitsevuutta voidaan tutkia taidelähtöisillä menetelmillä.

Toimiessani taiteilijana yhteisöissä olen kohdannut tilanteita, joissa sosiaaliohjaaja alkaa tulkita taidetta asiakkaalleen, sen sijaan että he yhdessä keskustelisivat siitä mitä he näkevät tai kokevat. Taide saatetaan kokea outona ja ihmeellisenä, sellaisena jota vain joku toinen voi ymmärtää. Mielestäni taidetta ei voi eikä tarvitse aina ymmärtää. On asioita, jotka menevät ymmärryksen ulkopuolelle, ja taiteellinen kokemus voi olla yksi niistä. Tämä on mielestäni hyvä pohja kahden ihmisen kohtaamiselle: olemme kummatkin jonkin tuntemattoman äärellä. Kokemukseni mukaan, yhteisen tuntemattoman äärellä oleminen voi antaa osallistujalle merkittävän kokemuksen siitä, ettei ohjaajakaan tiedä kaikkea. Keskeneräisyys ja elämän peruskysymykset ovat kaikille yhteisiä. Eräs haastateltavistani (2) kuvaa kokemuksiaan sosiaali- ja terveysalan yhteistyöstä seuraavasti:

Sosionomikulttuuriin (terveys, hyvinvointi) kuuluu ajatus väljästä asiakassuhteesta; esimerkiksi aina kaksi sosionomia, jos täytyy tehdä kotikäynti. Taiteilijalla tuollaista varojärjestelmää ei ole. Hyvinvointipuolen toiminta on minun makuuni liian "pinnallista" ja "väljää", se ei syvene molempia ruokkivaksi liitoksi. Taiteessa prosessit ovat usein intensiivisiä ja juuri siksi voimaannuttavia, toisaalta myös hajottavia. Taiteen tekemisen tuskantunne on kuitenkin ehdottomasti laadultaan parempaa kuin sairauden kokeminen. Edellinen on verrattavissa synnytystukseen ja jälkimmäinen kuolemiseen, eristäytymiseen.

Taidekoulutuksessa subjektiutta kasvatetaan opiskelijoissa. Taiteilijan on oltava henkilökohtainen, jotta voisi päästä ihmisyyden ydinkysymysten äärelle kokemuksen tasolla. Sosiaalialan koulutuksessa katsotaan usein ensin toista ja oivaltavien opettajien johdolla saadaan katse kääntymään myös itseen.

3.3 Inhimillinen kasvu

Sosiaalipedagogisesti orientoituneen taidetoiminnan tavoitteena on yksilön inhimillisen kasvun edistäminen. Inhimillisen kasvun osa-alueita ovat persoonallisuuden kehittyminen, tietoisuuden syventyminen, yhteiskunnallisen toimintakyvyn parantuminen, minuuden rakentuminen, elämänhallinnan lisääntyminen ja

subjektiuden vahvistuminen. Myös psykoterapian tavoitteena on inhimillisen kasvun tukeminen.

Tarkkaa rajaa terapian, taidetoiminnan ja pedagogiikan välille on usein vaikea vetää. Hämäläisen (1999: 69) mukaan yleisesti voitaneen sanoa, että perinteiseen terapiatyöhön verrattuna pedagoginen työote on vähemmän metodista, sisältää enemmän vapausasteita ja vaatii työntekijältä enemmän spontaanisuutta ja tilanneherkkyyttä. Jälkimmäisestä olen Hämäläisen kanssa eri mieltä: terapiatyö vaatii mitä suurimmassa määrin terapeutilta spontaanisuutta, tilanneherkkyyttä ja on erittäin luovaa työtä. Rajatakseni aihetta, en keskity erilaisten terapiasuuntausten esittelyyn vaan haluan tuoda esille myös ne tärkeänä osana hoitotyötä ja kuntoutumista.

Westerlund ja Väkevä (2011: 46) käsittelevät taito- ja taidekasvatuksen yhteiskuntakriittistä tehtävää seuraavasti: "Hyvässä elämässä taito ja kriittisen ajattelun ohjaama yhteiskunnallinen toiminta kietoutuvat yhteen kasvuprosessissa, jolla ei ole muuta päämäärää kuin kasvu itse. Tällöin yksilön kasvua ei tarkastella pelkästään suhteessa ennalta määriteltyihin arvoihin ja tuotoksiin, joita kohden kasvatus pyrkii kasvatettavaa ohjaamaan, vaan myös, ja ennen kaikkea, kokemuksen mielekkyyden näkökulmasta: taitava toiminta saa mieltä yhteiskunnallisessa käytännössä, jossa kulttuurinen toiminta tulee tulkituksi sosiaalisissa (eettisissä) merkitysulottuvuuksissaan "elämän taiteena".

Sosiaalisessa taidetoiminnassa olennaista on, että inhimillisen kasvun eri ulottuvuuksia tutkitaan ryhmässä toiminnallisesti ja keskustellen. Yhteisötaiteen tuotos saattaa olla inhimillisen kasvun prosessi, jossa ei pyritä "tuottamaan" yleisölle esitystä tai näyttelyä. Taidetoimintaan osallistuminen on jo sinänsä tärkeää ja saattaa kannustaa pohtimaan kasvuun liittyä kysymyksiä.

Sosiaalipedagogisessa työssä suositaan luovaan toimintaan perustuvia työmuotoja. Sosiaalipedagoginen työ on aivan erityisesti myös "identiteettityötä". Ihmisiä autetaan rakentamaan identiteettiään työstämällä elämänsä historiaansa, analysoimalla elämäntilannettaan ja hahmottamalla tulevaisuuttaan. (Hämäläinen 1999: 67 – 68.)

Sosiaalipedagogisessa työssä myös työntekijä itse kasvaa. Dialoginen suhde edellyttääkin työntekijän oman keskeneräisyyden tiedostamista. Hämäläinen käyttää

edellä sanaa "autetaan", joka on mielestäni ristiriitainen verbi puhuttaessa sosiaalipedagogisesta työorientaatiosta. "Auttamisen" tilalla käyttäisin ilmaisua "työstetään asioita yhdessä".

Yhteisötaiteilijan rooli on mielestäni joustava. Tilanne- ja ryhmäarvion jälkeen yhteisötaiteilija voi tulla esiin enemmän myös henkilönä, jolla on oma historiansa. Toimiessani yhteisöissä saatan sanoa, että ryhmä "kasvattaa" myös minua ihmisenä. Käyttäessäni tätä ilmaisua, on minun myös aidosti tarkoitettava sitä. Oivaltaessani jotakin olennaista inhimillisen kasvun prosessista, saatan kertoa oivalluksestani tai kiittää oivaltavasta työskentelystä ryhmää tai yksittäistä osallistujaa.

Hämäläisen (1999: 68 – 69) mukaan pelkkä rohkeus luovaan toimintaan perustuvien työmuotojen käytössä ei aina riitä, vaan tarvitaan erikoistumista, omaa harrastuneisuutta, tiettyyn työmuotoon perehdyttävää erikoistumiskoulutusta.

Taidelähtöisiä menetelmiä voidaan opetella kirjoista, mutta mielestäni niiden ohjaamista ei. Ohjaajalla tulee olla omakohtainen kokemus taidelähtöisten menetelmien vaikuttavuudesta. Oma ja toisten ryhmäläisten antama kokemus opettaa huomioimaan taiteellisen toiminnan erityislaatuisuuden. Yhteisötaiteilijan rooliin ja ammattitaitoon kasvaminen on pitkä prosessi, ja se on myös identiteettiin sekä persoonaan liittyä ominaisuus. Jokainen tekee työtä eri tavallaan, omaa persoonaansa hyödyntäen.

Toiminnalliset menetelmät eivät aina ole sosiaalista taidetta, vaan toiminnan tavoitteena voi olla esimerkiksi toimintakyvyn mittaaminen tai arvioiminen, kuten toimintaterapeutin koulutuksen saaneella ammattilaisella. Tällöin työtavat ja ryhmäläisissä esiin nousevat aiheet ja tunteet saatetaan käsitellä eri tavoilla. Joskus taas harjoite tai leikki saattaa olla sama, mutta sen reflektointi ryhmässä saattaa erota huomattavasti erilaista työorientaatiota käyttävillä työntekijöillä. Sosiaalisen taiteen tai soveltavan taiteen ammattilaisella on sosiaalisen lisäksi vahva taiteilija - identiteetti.

Kokemukseni mukaan sosiaaliohjaajan työtehtävistä siirtyminen taidetoiminnan ohjaajaksi saattaa olla ongelmallista roolien erilaisuuden takia. Toimiessani yhteisötaiteilijana koen erilaista vapautta kuin sosiaaliohjaajana. Uskon, että myös

osallistujien voi olla vaikeaa tulla ulos asukkaan/asiakkaan roolista, jos olen aiemmin saman päivän aikana ollut hänen kanssaan esimerkiksi vaihtamassa virtsan kastelemia lakanoita.

Yhteisötaiteilija keskittyy ihmisen terveisiin puoliin ja vahvistaa niitä. Sosiaalinen taide on voimavaralähtöistä työskentelyä: vahvistetaan yksilössä ja ryhmässä olevia voimavaroja. Ongelmalähtöinen työskentely sopii silloin, kun kysymyksessä ovat yhteiskunnalliset, usein instituutioihin, liittyvät teemat. Yhteiskunnalliset ongelmat voidaan tunnistaa taidetoiminnassa, mutta työskentelyn tulee edetä myös uudenlaisien näkökulmien löytämiseen sekä vaikuttamisen mahdollisuuksien tunnistamiseen. Joskus ongelmien esiin nostaminen voi olla niiden vahvistamista ja heikentää ryhmän voimavaroja synnyttämättä mitään kanavaa jossa turhautumisen kokemukselle voitaisiin antaa jokin muoto.

Ongelmalähtöiseen työskentelyyn voi liittyä vaara, että hyvässä tarkoituksessa vahvistetaan tietynlaisia rooleja. Hämäläinen (1999: 70) kirjoittaa asiasta seuraavasti: "Identiteetti, yksilön käsitys itsestä, rakentuu erilaissa rooleissa kuten lapsena, vanhempana, koululaisena, ammatinharjoittajana, tietyn asian harrastajana, päihteiden käyttäjänä, rikollisena pakolaisena. Siihen vaikuttaa ratkaisevasti myös sukupuoli sekä yksilön etninen ja kulttuurinen tausta. Minäkuva saattaa olla enemmän tai vähemmän selkeä ja jäsentynyt. Se voi myös kapeutua ja fiksoitua johonkin rooliin."

Sosiaalipedagogisesti orientoituneen taiteilijan voi olla helpompaa työskennellä ryhmäläisten kanssa ilman taustatietoja: osallistuja saa kertoa itsestään sen, minkä haluaa. Myös taide luo vapaan kentän, jossa itselle vieraisiin rooleihin voidaan samaistua leikkien kautta: millaista olisi olla esimerkiksi vanginvartija, jos itse on reaali maailmassa vanki? Pystynkö, uskallanko tai haluanko kokeilla toisenlaiseen rooliin asettautumista? Millaista on olla toinen? Mielenterveyspotilaan identiteetin omaksuneen osallistujan voi olla jossain vaiheessa kuntoutumistaan rakentavaa nähdä hoitaja myös ihmisenä, joka pohtii samanlaisia elämään liittyviä kysymyksiä kuin hän tai jonka henkilökohtainen elämä ei ole aina mukavaa. Olen muutaman kerran havahtunut mielenterveyskuntoutujien näkemyksiin niin sanotun terveen ihmisen elämän helppoudesta ja ihanuudesta. Olemmeko me sosiaalialan työntekijät osaltamme

luoneet epärealistista kuvaa ”normaaliudesta”? Myös terveyteen liittyvää kateutta olen käsitellyt mielenterveyskuntoutujien kanssa taiteen avulla.

Pelkästään oman taiteilijuuden kautta ei mielestäni voi yhteisöissä toimia, varsinkaan erityisryhmien kanssa. Kuten Hämäläinen (1999: 69) toteaa, että työskentely inhimillisen kasvun eri osa-alueilla vaatii työntekijältä taitoa ja ymmärrystä, mikä kehittyy kokemuksen kautta. Tilanteesta, asiakasryhmästä ja työntekijän kvalifikaatioista riippuen työssä voidaan käyttää erilaisia menetelmäteoreettisia viitekehyksiä – ratkaisukeskeistä, psykodynaamista, yhteisökasvatuksellista, elämyspedagogista, systeemiteoreettista tai esimerkiksi dialogipedagogista.

Eräs haastattelemistani yhteisötaiteilijoista (3) ajattelee taiteen ja hyvinvointialan yhteistyön esteistä seuraavasti:

Esteistä iso osa johtuu tietämättömyydestä, perinteiden puutteesta, aikuisena itseään pitävien ihmisten luutuneista ajatusrakennelmista, vallasta - halusta pitää portinvartijan roolista kiinni (kuka saa tehdä taidetta? Kuka saa tehdä hyvinvointialan PITKÄLLE DIAGNOSOITUJEN asiakkaiden kanssa töitä?), pelosta, pelosta kohdata uutta, pelosta kohdata ihminen ilman diagnooseja, pelosta tunnistaa toiseus itsessä.

Sosiaalialan kentällä törmään usein siihen, että taidetoimintaa halutaan tulla seuraamaan. Tämän ehdotuksen olen kuullut sekä työntekijöiltä että paikan asukkaiden tai asiakkaiden taholta. Pyydän ihmistä ensisijaisesti osallistumaan. Usein kieltäydyn ottamasta ryhmääni tarkkailijoita, ellei kyseisellä henkilöllä ole selkeästi jokin syy, miksi hän ei voi tai halua osallistua. Ryhmäläiset projisoivat sivusta seuraajaan usein omia pelkojaan, ja tämä vaikeuttaa antautumaan taiteen maailmaan. Koen sen myös epäoikeudenmukaisena sen, että ryhmäläiset ottavat riskejä, altistavat itsensä kohtaamiselle ja käsittelevät omia asioitaan ryhmässä, ja ulkopuolinen olisi tässä ikään kuin todistajana. Ryhmissäni vallitsee samanlainen vaitiolovelvollisuus kuin terapia ryhmissäkin: omista kokemuksistaan saa ryhmän ulkopuolella puhua, leikkejä voi soveltaen käyttää erilaisissa yhteyksissä, mutta toisten ryhmäläisten asioista ei saa ryhmän ulkopuolella puhua.

Eräs haastateltavistani (4) kuvailee hyvinvointialan ja taiteen esteitä sosiaalialan koulutuksen näkökulmasta seuraavasti:

Mielestäni sosiaalialalla noudatetaan akateemisen maailman perinnettä, se näkyy esim. kurssien rakenteessa, (kontaktitunnit siellä täällä), joissa on vaikea

rakentaa taiteeseen tarvittavaa yhteisöllisyyttä, jatkuvuutta, luovaa luottamuksellista tilaa. Liika välineellistäminen taiteessa vie myös siihen, että opiskelijat helposti ulkoistavat itsensä pois prosessista, ikään kuin taide olisi jotain joka teetetään joillakin "asiakasryhmillä". Itse vihaan tuota asiakas-sanaa. Ymmärrän sen perustelut, mutta se luo mielestäni suhteen, joka ei oikein toimi sellaista maailmankuvaa edustavassa taiteen tekemisessä, jota itse edustan. Tuo käsite luo hierarkisen, ja mikä pahinta, määritellyn suhteen.

Inhimillisen kasvun prosessissa erilaisten ihmisten ja yhteisöjen kanssa voi mielestäni työskennellä monenlaisella koulutustaustalla. On kysymyksessä sitten sosiaalipedagogiikan yleinen tai erityinen tehtävä. Taidetoiminta sopii kokemukseni mukaan sekä syrjäytymisen ehkäisyyn että korjaavaan työhön, kuten esimerkiksi mielenterveyskuntoutujien tai vankien kanssa työskentelyyn.

3.4 Osallisuus

Osallisuus tarkoittaa elämänhallinnan ja elämisen laadun kannalta merkityksellisiin yhteiskunnallisiin toimintajärjestelmiin ja kulttuurimuodostelmiin kiinnittymistä. Sosiaalipedagogiikassa osallisuus liittyy yksilön ja yhteisön suhteeseen.

On syytä erottaa käsitteet osallistaminen ja osallisuus. Osallistaminen, yksilön tai yhteisön osallistaminen, mukaan ottaminen keskusteluun, toimintaan tai jonkin yhteisen asian suunnitteluun, ei välttämättä johda osallisuuden kokemukseen. Osallistaminen sen sijaan luo mahdollisuuden osallisuuden kokemukselle: minulla on merkitystä, näkemykseni kuullaan ja huomioidaan päätöksenteossa, olen tasavertainen toisten kanssa.

Kansalaisnavigointia Metropolissa -hanke, jossa toimin tätä kirjoittaessani projektityöntekijänä, on esittävän taiteen hanke, joka toimin Helsingin, Espoon ja Vantaan alueilla. Projektin tavoitteena on kehittämällä ja toteuttamalla Kansalaisnavigointi -toimintaa edistää pääkaupunkiseudun sosiaalista koheesiota ja yhteisöllisyyttä sekä lisätä asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia ja tukea kansalaisyhteiskunnan kehittymistä. Projektin tuloksena syntyy kokemuksellista ja analysoitua tietoa pääkaupunkiseudun asukkaiden käsityksistä, toiveista, tarpeista ja kokemuksista omasta asuinympäristöstään.

Kansalaisnavigointi-hanke on tehnyt yhteistyötä esimerkiksi Helsingin kaupungin rakennusviraston sekä Vantaan kaupunkisuunnittelun kanssa. Eräänä praktisena

esimerkkinä yhteistyöstä on opastepilotti-draamatyöpaja, jossa kerättiin nuorten ideoita opasteiden suunnitteluun. Kehitimme työparini kanssa erilaisia tehtäviä, jotka liittyivät opasteisiin ja opastuksen haasteisiin. Työpaja toteutettiin Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluviraston näyttelytilassa Laiturissa huhtikuussa 2012. Nuoria oli kutsuttu avoimeen työpajaan, jonne vain harva saapui. Emme jääneet odottelemaan osallistujia vaan lähdimme Narinkkatorille ison nopan kanssa, jota heittämällä osallistuja sai erilaisia tehtäviä. Olimme pukeutuneet rakennusviraston vanhoihin haalareihin ja mukanaamme oli sanelukone sekä kamera jolle tallensimme nuorten tuottamaa materiaalia. Nuoria oli helppo lähestyä rakennusviraston keikkatyöntekijänä, jolle oli määrätty tehtävä suoritettavaksi. Roolin kautta lähestyminen osoittautui mielestäni onnistuneeksi nimenomaan nuorten kanssa: leikkisyys, huumori ja tehtävien absurdius tekivät kontaktista välitöntä ja mahdollistivat epävirallisen jutustelun. Olimme suorittamassa tärkeää tehtävää yhdessä nuorten kanssa.

Nuorten osallisuutta tutkinut Anu Gretchel (2011) on määritellyt osallisuuden voimaantumisen ja valtautumisen (empowerment) tunteena. Gretchel painottaa *kokemusta* ja sitä, että nuorten tulee kyetä asettamaan itsensä toimijan asemaan.

Vantaan kaupungin osallisuusmallissa (luonnos 2012) osallisuus nähdään laaja-alaisena käsitteenä, jonka eri määritelmät tukevat toisiaan ja esiintyvät usein jopa samassa keskustelussa. Osallisuuden eri määritelmiä yhdistää kuitenkin se, että kyse on aina tavalla tai toisella kuulumisen ja mukanaolon tunteesta. Ihmisellä on tunne siitä, että hän on osa jotakin - jotakin yhteisöä tai ympäröivää yhteiskuntaa - jolloin hän haluaa sitoutua, ottaa omalta osaltaan vastuun toiminnasta ja usein myös vaikuttaa. Tilanteesta riippuen osallisuudessa voi olla kyse mukanaolosta naapuruston, suomalaisen yhteiskunnan tai kunnan toiminnassa ja päätöksenteossa. Osallisuus nähdäänkin vapaaehtoisuuteen ja omaehtoisuuteen perustuvana kokemuksellisenä olotilana. (Kansalaisyhteiskunta 2006 -toimikunta)

3.5 Empowerment ja dialogi

Siitosen (2001)mukaan empowerment eli voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä prosessi. Se on samanaikaisesti henkilökohtainen ja yhteisöllinen (sosiaalinen) prosessi, eikä voimaa voi varsinaisesti antaa toiselle.

Henkilökohtaista prosessia voidaan kutsua myös sisäiseksi vahvistumiseksi, joka antaa suojakehän Itselle (Mahlakaarto, 2010). Voimaantuminen merkitsee yksilön sisäistä vahvistumista ja yhteyden saamista siihen, kuka hän on ja mitä hän tarvitsee. Kun postmodernin eksistentialismin ihmiskäsitys on pirstoutunut ja ristiriitainen minuus, sosiaalipedagogisen toiminnan päämääräksi näen pirstoutuneen minuuden eheyttämisen vahvistamalla sisäistä yhteyden kokemista eli tukemalla yksilöä tiedostamaan suojakehän merkitys hyvinvoinnin kannalta. Yksilön voimaantuminen tapahtuu suhteessa sisäiseen ja ulkoiseen eli suhteessa toiseen ja ympäristöön.

Esimerkkinä voimaantumisen prosessia tukevasta sosiaalipedagogisesti orientoituneesta taideprojektista on Teatteri Universumin MOOOT-kaupunkitaidetyöpajat, joissa tutkitaan yhteisöllisyyttä ja pyritään luomaan uusia yhteiskunnallisia toimintatapoja, kuten taiteellisia ja kokeellisia tekoja kaupunkitilassa. Toiminnan keskiössä on sekä yksilön että yhteisön voimaantuminen. MOOOT-Kaupunkitaidetyöpaja voi parhaimmillaan olla sekä sisäistä että ulkoista vahvistumista. MOOOT toiminnan taustalla vaikuttaa käsitys taiteen tekemisen merkityksestä itsetuntemusta lisäävänä ja voimaannuttavana (empowerment) toimintana. Taiteellinen toiminta avaa aina uutta paitsi aihepiiristään myös tekijästään. ”Niin luova itseilmaisu kuin muiden kanssa yhdessä toimiminen edistävät tutkitusti hyvinvointia ja erityisesti mielenterveyttä. Taidelähtöisten työtapojen kautta osallistujat saavat myös erilaisia kokemuksia kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta, mikä parhaimmillaan vahvistaa osallistujien itsetuntoa ja käsitystä itsestä oman elinympäristönsä aktiivisina muokkaajina.” (MOOOT- hankekuvaus, 2010.)

Voimaantumiseen kuuluu oleellisesti dialoginen suhde. Dialogi ei ole tavallista yhteydenpitoa vaan erityistä yhteyttä, jossa kahden ihmisen väliin syntyy tila, jossa ihmiset kertovat kokemuksestaan. Juha Varton (2007: 62) mukaan dialogi eroaa monologista, yksinpuhelusta, nimenomaan siinä, että dialogia voi tapahtua vain silloin, kun paikalla on ihmisiä, joilla on erityinen syy ja valmius jakaa keskenään koettuja asioita. Tilanne edellyttää luottamusta, antautumista ja yhteistä päämäärää. Tärkein edellytys on halu ja rohkeus jakaa toisten kanssa kokemaansa ja vilpitön yritys puhua siitä tavalla, joka ei ole kliseinen. Taidetoiminnalla on mielestäni mahdollisuudet luoda yhteinen tila, jossa arkinen rooli ja sovinnaiset tavat olla saavat mahdollisuuden joustavan luonteen tutkimiseen. Luomme yhdessä tilan, joka antaa mahdollisuuden

kokea keskeneräisyyden ja epävarmuuden sekä ilon että surun elämään kuuluvina tunteina ja kokemuksina, joiden kanssa voi olla ja elää. Mahlakaarton (2010: 181) mukaan omien vahvuuksien, mahdollisuuksien ja haavoittuvuuden, rajallisuuden ja joskus rajoittuneisuudenkin näkeminen ja hyväksyminen tarjoavat mahdollisuuden tunnistaa itsensä ja oman olemuksensa.

Teimme mielenterveyskuntoutujista koostuvan teatteriryhmän kanssa yhdistykselle esittelyvideota. Esittelyvideon tekeminen tapahtui niin että yhdistyksen jäsenet itse esiintyivät ja kuvasivat sekä lopuksi editoivat videon. Nähdessään itsensä ulkopuolelta eräässä teatteriryhmän jäsenessä heräsi kysymyksiä: ”Onko minun ääneni noin kimeä?” ”Näytänkö minä tuollaiselta?” Tämä esiintyminen esittelyvideossa avasi keskustelun siitä, miten itse näkee itsensä. Kyseinen esittelyvideo mahdollisti muun muassa keskustelun siitä kuinka toinen näkee toisen ihmisen ja minkälaiset asiat tai ominaisuudet henkilössä kiinnittävät katsojassa huomioita. Yhteisötaiteilijana minusta oli tärkeämpää kuulla se, miten kyseinen henkilö näki itsensä videolla ja millaisia ajatuksia ja tunteita tämä hänessä herätti, sen sijaan että olisin yrittänyt muuttaa hänen käsitystään itsestään.

Antti Karisto (1998) kutsuu taiteen ja kulttuuritoiminnan sosiaalisia vaikutuksia näkymättömäksi ”sosiaalipolitiikaksi”. Ne voivat lisätä ihmisten kapasiteettia löytämällä uusia resursseja ja uudenlaisia keinoja hyvinvoinnin kartuttamiseksi. ”Empowerment” (voimaantuminen, oman voiman kasvu) voi tapahtua osallistumalla kulttuuritoimintaan, jolle asetetaan hyvinvointiin liittyviä tavoitteita. Voimaantuminen, sosiokulttuurinen innostaminen ja sosiaalipedagogiikka tähtäävät samaan tavoitteeseen, jossa hyvinvointia pyritään kasvattamaan taiteen keinoin olemassa olevista resursseista omassa kulttuuriympäristössä. (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014: 34.)

Eräs haasteltavistani kuvailee hyvinvointialan ja taiteilijoiden suhtautumista yhteisöissä tehtävään taidetyöhön seuraavasti:

Hyvinvointipuolella on taas taidetta, minun tapauksessani teatteria, kohtaan ennakkoluuloja, joista iso osa johtuu tietämättömyydestä. Ja samoin kuin taidealan toimijat niin myös hyvinvointialan toimijat luulevat että taidetta ei voi tehdä eli hyvinvointialan asiakkaiden parissa. Taide on ikään kuin varattuna joillekin myytille sfäärien olennoille.

Pelkästään tiedon lisääminen erilaisten toimintakulttuurien välille ei välttämättä riitä vaan tarvitaan kokemuksia onnistuneista ja pitkäjänteisistä yhteistyö-projekteista, jotka muuttuvat käytänteiksi, yhteisesti luoduiksi toimintamalleiksi.

3.6 Integraatio ja emansipaatio

Integraatio tarkoittaa yksilön tai ryhmän kiinnittymistä yhteiskuntaan ja sen toimintajärjestelmiin. Sosiaalipedagogiikka pyrkii edistämään integraatioita sekä havainnoimaan ja vaikuttamaan siihen liittyviin ongelmiin. Sosiaalipedagoginen työ tapahtuu integraation ja emansipaation jännitteessä. Tavoitteena on toisaalta auttaa ihmisiä integroitumaan, kiinnittymään yhteiskuntaan, ja toisaalta emansipoitumaan, vapautumaan itse toteutetuista tukahduttavista yhteiskunnallisista pakotteista. Integraatio ja emansipaatio eivät kuitenkaan ole toistensa vastakohtia vaan toisiaan täydentäviä periaatteita. Emansipaatio on ”holhouksen” alta vapautumista, ihmisen täysivaltaista oman elämän subjektina olemista. Emansipaatio ilmenee vapautumisena, itsenäisyytenä ja autonomiana. (Hämäläinen 1999: 79.)

Vireä, aktiivinen ja luova kansalaisyhteiskunta toimii parhaimmillaan taiteen tavoin. Siinä ovat käytössä ihmisten luovat voimavarat ja taidot. Taiteen soveltava käyttö on toisaalta taiteen teosten ja esitysten käyttämistä muissa toiminnoissa tiettyjen tavoitteiden hyväksi, esimerkiksi hyvinvoinnin lisäämiseksi. Toisaalta taiteen soveltavana käyttönä voidaan pitää elämäntapojen, kansalaisyhteiskunnan ja sitä kautta koko yhteiskunnan kehittämistä taiteenomaisesti, siis siten, että siinä käytetään mahdollisimman paljon hyväksi luovuutta ja otetaan huomioon ihmisen kokonaisvaltaisuus eli tiedon, taidon, tunteen ja tahdon liittyminen toisiinsa. (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia - ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014: 37 – 38.)

Itsetuntemus ja vahva sosiaalinen identiteetti ovat yhteiskunnallisen osallistumisen ja osallisuuden perustekijöitä. Ne myös kehittyvät ihmisessä yhteiskunnallisen osallistumisen ja erilaisiin yhteisöihin kuulumisen kautta. Ihminen rakentaa identiteettiään paitsi vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin myös suhteessa siihen yhteiskuntaan ja niihin yhteisöihin, joihin hän kuuluu tai joissa toimii. (Hämäläinen 1999: 70 – 71)

Anarkistisesti sävytetty filosofinen ote taiteessa on mielestäni luovan ihmisen, yhteisötaiteilijan, velvollisuus yhteisössä ja yhteiskunnassa. Jukka Hankamäki (2005:153) määrittelee anarkistisen filosofian minuuden rakentamisena, oikeudenmukaisuuden kaipuuna, pasifismina ja jopa taiteena. Anarkistisesti sävytetty filosofinen ote taiteessa kuvastaa mielestäni luovan ihmisen, yhteisötaiteilijan, toiminnan tausta-ajatuksia yhteisössä ja yhteiskunnassa. Luovuustutkija Kari Uusikylän mukaan luova ihminen on muun muassa epäsovinnainen, epäselviä tilanteita sietävä ja ideoilla leikittelevä. Anarkistisen yhteisötaiteen tulee olla rakentavaa rikkomista, jotta se luo tilaa uudennaisille näkemyksille aktiivisesta kansalaisuudesta ja toimintatavoista.

4. Ehdotus sosiaalisen taiteen eetokseksi

Tutkielman tulokset on koottu sosiaalisen taiteen eetokseksi. Sosiaalisen taiteen eetoksella tarkoitetaan sosiaalisen taiteen eettistä luonnetta, sen käsitystä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta, sekä arvostettavasta ja ei-arvostettavasta.

Sosiaalisen taiteen peruskivet:

- Vapaaehtoisuus: taidetoimintaan ei voi pakottaa ketään. Osallistumisen täytyy olla vapaaehtoista. Myös yhteistyön hyvinvointialan kanssa tulee perustua vapaaehtoisuuteen, jotta yhteistyö olisi kaikkien projektiin osallistuvien kannalta hedelmällistä.
- Ihmisten tarpeiden ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen: taidetoiminnan tulee vastata ihmisten tarpeisiin ja kunnioittaa osallistujien itsemääräämisoikeutta.
- Sitoutuminen kansalaisuuden lujittamiseen: yhteisöissä tehtävä taide on aina yhteiskunnallista toimintaa, jonka tavoitteena on muun muassa tutkia, mitä aktiivinen kansalaisuus kullekin osallistujalle merkitsee ja millaista kansalaisuutta tai toimijuutta taiteella halutaan tavoitella.
- Yhteistyön suunnitteleminen ja kehittäminen moniammatillisissa työryhmissä: yhteistyön onnistumiseksi tarvitaan tietoa ja taitoa sosiaalisen taiteen arvotaustasta, työtavoista ja taiteellisen toiminnan prosessien tuntemista. Yhteisöissä toimiva taiteilija tarvitsee tietoa ja kokemusta hyvinvointialan organisaatioista sekä niissä toimivien ammattilaisten näkemyksistä. Moniammatillisuus tarkoittaa tässä erilaisista koulutustaustoista tulevia ammattilaisia, ei vain sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia vaan esimerkiksi

filosofeja, teologeja, kulttuurituottajia, kuva-, teatteri- ja tanssitaiteilijoita, vain muutamia mainitakseni.

Jukka Liukkosen (2009) Taideteollisen korkeakoulun opinnäytetyössä on määritelty taiteen neljä mahdollista tulevaisuuden kehityssuuntaa. Myös hyvinvointialan ammattilaiset ovat osaltaan vaikuttamassa taiteen rooliin tulevaisuuden toimijana yhteiskunnassa. Jukka Liukkosen kehityssuunnista kolme sopivat täydentämään sosiaalisen taiteen eetosta:

- Taide tuo irrationaalisuutta rationaaliseen yhteiskuntaan ja näin ollen uusia ajatuksia. Kun tiede on keksinyt kaiken ja teknologialla kaikki on mahdollista, on taiteen rooli asettua rationaalisen toiminnan ulkopuolelle löytämään uusia ajatuksia ja vaihtoehtoja.
- Taiteen rooli on tuoda esille yhteiskunnan ongelmakohtia yhteiskunnassa jossa sananvapaus on heikko. Taiteilija on rohkea ihminen joka uskaltaa asettaa itsensä vaaraan arvojensa ja ideologiansapuolesta.
- Taide muuttaa roolinsa sosiaalisen työn suuntaan. Taiteen edellytykset vahvistuvat mutta taiteella on enemmän yhteiskunnallisia tehtäviä. Taide muuttuu immateriaaliseksi ihmisten väliseksi kanssakäymiseksi ja sosiaalisuudeksi. (Liukkonen 2009)

Lopuksi

Sosiaalipedagoginen ajattelu on vahvistanut käsitystäni ammattiryhmien yhteistyön hedelmällisyydestä kansalaisyhteiskunnan vahvistamisessa. Yhteisötaideprosessit vaativat aikaa ja rahaa. Yhteistyön tekeminen ja verkostoituminen antavat paljon, mutta myös vaativat niin aikaa, valmistelua kuin suunnitteluakin. Myös erilaiset työkulttuurit, käsitteistö ja rutiinit luovat omat, pohdinnan arvoiset haasteensa.

Taiteella ei myöskään maailmaa paranneta, mutta sen avulla voidaan kulkea yhdessä kohti tasa-arvoisempaa ja oikeudenmukaisempaa maailmaa. Se, mitä "parempi" maailma yksilöille tarkoittaa, voi olla lähtökohtana yhteisen taideprosessin käynnistämisessä. Yhteisötaiteilija Harlen (2007: 254) sanoin: "Taiteesta ei ole hyvinvointiyhteiskunnan pelastajaksi, mutta ei se myöskään tuhoa sitä.

Yhteisötaideprojektit ovat rinnakkainen ja peräkkäinen läsnäolon tapa yhteisöjen prosesseissa, jossa eri alojen toimijat voivat löytää uusia yhteistyön muotoja ja olla rakentamassa yhteistä elämäämme.”

Yhteistyöstä voidaan laatia sopimuksia ja yhteisiä kulttuuriohjelmia voidaan toteuttaa myös kolmannen sektorin kanssa. On kuitenkin tärkeää varmistaa, että taiteilija, taidetta tuottava järjestö tai muu toimijataho on ammatillisesti pätevää ja sopivaa toimimaan juuri sille tarkoitetun kohderyhmän ja kohdepaikan kanssa. (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014: 42.)

Opettaessani taidelähtöisiä menetelmiä lähihoitaja opiskelijoille sekä jo ammatissa toimiville törmään usein konkreettisten tilojen haasteisiin. Kouluilla ei ole tiloja, joissa voi vapaasti liikkua. Samaan haasteeseen törmää myös esimerkiksi mielenterveyskuntoutujien palvelutaloissa ja tukiyhdistyksissä: taidetoimintaa ollaan halukkaita taloon ottamaan, mutta toiminnalle ei ole tiloja. Jos toiminnalle annetaan pieni tila, jossa ei voi liikkua, se on sama, jos atk- opettajalle annetaan opetukseen luokka, jossa ei ole tietokoneita. Yhteisöissä tehtävä taidetoiminta on tekijänsä näköistä; teatteri-ilmaisu on kehollista olemassa oloa hyödyntävää toimintaa. Tämä on yhteistyötahojen hyvä ymmärtää. Jos opiskelijat ovat saaneet tästä kokemuksen jo opiskeluaikana, on heidän helppoa ymmärtää millaisia resursseja yhteisötaideprojektit saattavat tarvita. Eräs haastateltavista (1) toteaa asiasta seuraavasti:

Myös sen tajuaminen, millaisia resursseja taiteellinen toiminta vaatii, ei ole itsestään selvää. Tämä näkyy vaikkapa tilakysymyksissä: saatetaan olla fakkiutuneita tuolien ja pöytien kanssa toimimiseen eikä esimerkiksi ymmärretä, millainen fyysinen ympäristö tukee tai estää toiminnallisia työtapoja. Voi olla, että vapaata, huonekalutonta tilaa ei välttämättä löydy koko talosta, tai ryhmän kanssa joutuu ahtautumaan milloin minnekin kellariin tai läpikulkutilaan. Usein taidetoimintaa ei myöskään arvosteta tarpeeksi, jotta sen tila- tai muut materiaaliset tarpeet priorisoitaisiin.

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan kehittämiskeskus Socca on havahtunut samaan ongelmaan. Tähän ongelmaan Socca on perustanut hankkeen kehitelläkseen toimivampia sosiaalialan toimipisteitä. Toivon, että hankkeessa on ollut mukana myös esittävän taiteen ammattilaisia. Socca kuvailee hanketta seuraavasti:

”Soccan Hyvän olon tila -hankkeessa muotoillaan sosiaalialan toimipisteitä yhdessä asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa. Hankkeessa tutkitaan minkälaiset fyysiset

tilaratkaisut ja tiloissa tapahtuvat toiminnot tukevat vaikuttavaa sosiaalityötä. Tämän lisäksi pyrimme vahvistamaan työhyvinvointia ja edistämään yhteistoiminnallisia prosesseja sosiaalialalla. Hankkeessa huomattiin myös, että palvelun kehittäminen yhdessä asiakkaiden kanssa oli jo itsessään voimaannuttavaa sosiaalityötä. Kyse ei ole vain sisustamisesta, vaan myös uusien työmenetelmien kehittämisestä.” (Socca 2012)

Yhteisötaiteilija voi innostaa myös sosiaalialan ammattilaisia rohkaisemalla heitä yhteisiin projekteihin ja taiteellisiin kokemuksiin. Innovaatio tutkija Seija Kulkki (HS 13.6.2010) kysyy: ”Voisiko taiteellinen kokemus syntyä kohtaamisesta?” Hän kuvailee vuorovaikutusta pyhyiden lähteenä: ”Taide luo siltaa ihmiseen itseensä ja ihmisyyteen. Kohtaaminen tässä ja nyt muuntuu tämän aikapaikkatilan ylittäväksi, virtaavaksi. Eksistentiaalinen tila laajenee moniulotteiseksi, rajattomaksi. Arjen toimien alla uinunut eettismoraalinen pohdinta kauneudesta ja rumuudesta, hyvyydestä ja pahuudesta, totuudesta ja vääryydestä, rakkaudesta ja pelosta asettuu luonnostaan olemisen keskiöön. Tässä ytimessä on olemisen alkupiste”

Focault (1996) kirjoittaa mielestäni osuvasti uteliaisuudesta välittämisen ilmentymänä. ”Se [uteliaisuus] saa aikaan välittämistä; se herättää huolehtimisen siitä mikä on olemassa; valmius nähdä erikoista ja ainutlaatuista meissä ympäröivissä asioissa; tietynlainen huolettomuus rikkoo totutut kaavat ja katsoa asioita toisin; into hahmottaa mitä on tapahtumassa ja mitä on meneillään; rentous suhteessa perinteisiin hierarkioihin, jotka määrittelevät mikä on tärkeää ja olennaista” (Hannula 2004: 73.)

Sosionomit voivat olla avainasemassa, kun taiteilija lähestyy yhteisöä tai sosiaalialan ammattilainen ottaa yhteyttä taiteilijaan nähdessään taidelähtöisten menetelmien täydentävän ja tukevan yhteisiä tavoitteita. Myös sosiaalipedagogista työorientaatiota toteuttavat sosionomit voivat olla innostajia. Innostajat voivat käyttää muitakin työtapoja ja menetelmiä kuin taidetta. Leena Kurjen (2002: 83) mukaan innostajien tulisi osata ”johtaa johtamatta”. Hänellä tulisi olla riittävästi persoonallisuutta ja dynaamisuutta yllyttämiseen ja herättelyyn ilman määräämistä. Taidelähtöisten menetelmien hyödyntäminen yhteisöissä vaatii lisäkoulutusta sekä kokemuksen tuomaa ymmärrystä ja osaamista taiteen soveltavasta käytöstä yhteisöissä. Sosionomit voivat olla myös yhteisötaiteilijoiden yhteistyökumppaneita tai työpareja yhteisötaideprojekteissa, jolloin yhteistyötä auttavat tieto sekä omakohtainen kokemus

taiteen tekemisestä ja sen vaikutuksista hyvinvoinnin näkökulmasta. Taidetoiminnan ohjaaminen on erilaista työtä kuin arjen askareissa asukkaiden ohjaaminen.

Lähteet:

- Anttila, Pirkko 2006. *Ilmaisu, teos, tekeminen ja Tutkiva toiminta*. Hamina: Akatiimi Oy. Artefacta –sarja.
- Bardy, Marjatta (toim.)1998. *Taide tiedon lähteenä*. Vaasa: Ykkös- Offset Oy. Stakes.
- Filander, Kari. 2007. *Sosiaalipedagogiikan uusi ajankohtaisuus*. (toim.) Hoikkala, T. Sell, A. 2007: *Nuorisotyötä on tehtävä*. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki. (90-115)
- Freire, Paulo 1970. (suom. 2005). *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere. Vastapaino.
- Gretschel, Anu 2011. *Nuorisotalo mahdollistavana lähiyhteisönä: nuorten näkökulma*. Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskuksen julkaisu 03/2011
- Habermas, Jurgen. 1976. *Tieto ja intressi*. Teoksessa R. Tuomela ja I. Patoluoto (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet: Osa I*. Helsinki: Gaudeamus
- Hankamäki, Jukka 2005 *Filosofia räjähti, tulevaisuus palaa. Vähäkatekismus filosofiselle anarkistille*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy Like.
- Hannula, Mika 2004. *Nykytaiteen harharetket. Kommunikaatio prosessi valkoisen kuution ulkopuolella*. Helsinki: Kuvataideakatemia julkaisu.
- Harle, Ritva 2007. *Näen unia, joissa teen rikoksen päästäkseni vankilaan pohtimaan oman alani epistemologiaa*. Teoksessa *Taide keskellä elämää*. (toim.) Bardy, Haapalainen, Isotalo, Korhonen Kiasma. Like. Keuruu: Otavan kirjapaino. (249-255)
- Hämäläinen, Juha - Kurki, Leena. 1997. *Sosiaalipedagogiikka*. Porvoo: WSOY.
- Kantonen, Lea. 2005. *Teltha - Kohtaamisia nuorten työpajoissa*. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisu A 54.
- Kurki, Leena 2000. *Sosiokulttuurinen innostaminen. Muutoksen pedagogiikka*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Lehtonen, Jussi 2010. *Samassa valossa – näyttelijäntyö hoitolaitoskiertueella*. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Mahlakaarto, Salme 2010. Voimaantumisen identiteettityönä – vahvaksi työssä? (toim.) Collin, Paloniemi, Rasku-Puttonen, Tynjälä. Luovuus, oppiminen ja asiantuntijuus Porvoo: WSOY pro. (175-188)

Taipale, Mona 2000. Narrin kaavussa. Neljän taiteilijan kokemuksia työskentelystä hoitoyhteisössä. Jyväskylän yliopisto: taidehistorian laitoksen. Pro gradu– tutkielma.

Vaininen, Satu 2011. Sosiaalityöntekijä sosiaalisen ammattilaisina. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Van Delf, Marjon. 1998. Community Art – Implications for Social Policy. Themes from Finland 6. Helsinki: Stakes.

Varto Juha 2011. Taidepedagogiikan käytäntö, tiedonala ja tieteenala: Lyhyt katsaus lyhyen historian juoneen. Teoksessa Taiteen jälki. Taidepedagogiikan polkuja ja risteyksiä. 2011. (Toim.) Anttila. Helsinki: Teatterikorkeakoulun julkaisuja.

Westerlund, H. Väkevä, J. 2011. Kasvatuksen taide ja kasvatus taiteeseen: Taiteen yleinen ja erityinen pedagoginen merkitys John Deweyn filosofian näkökulmasta. Teoksessa Taiteen jälki. Taidepedagogiikan polkuja ja risteyksiä. 2011. (Toim.) Anttila. Helsinki: Teatterikorkeakoulun julkaisuja.

Lehdet:

Kulkki, Seija 2010. Voisiko taiteellinen kokemus syntyä kohtaamisesta? Helsingin Sanomat 13.6.2010.

Rantala, Tiia 1/2012. Mitä kuuluu ruumis? Teatterikorkeakoulu. Helsinki. 30-33

Sähköiset lähteet:

Hyvinvointia taiteesta ja kulttuurista – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010 – 2014. Saatavissa: [OPM1.pdf \(application/pdf-tiedosto\)](#)
Luettu 2/2012.

Kansalaisyhteiskunta 2006 -toimikunta (2005) Kohti aktiivista kansalaisuutta. Kansalaisyhteiskunta 2006 -toimikunnan raportti. Oikeusministeriön julkaisuja 2005:14. Oikeusministeriö. Edita Prima Oy. [www-dokumentti] <http://www.om.fi/34782.htm>
Luettu 11/2011.

Kansalaisnavigointia metropolissa-hanke
<http://kansalaisnavigointia.metropolia.fi/index.php?page=Kansalaisnavigointi>
Luettu 8/2012

Liukkonen, Jukka 2009. Taide 2060-Toimijalähtöisellä skenaariolla. Taideteollisen korkeakoulun maisterin opinnäyte. Saatavissa:
http://data6.blog.de/media/634/5109634_68b7ce6e2f_d.pdf
Luettu 6/2012

Niinikoski, M. Välikangas, L. Uusi yhteisöllisyys muuttaa demokratiaa. HS.24.2.2012

<http://www.hs.fi/paakirjoitukset/Uusi+yhteis%C3%B6llisyys+muuttaa+demokratiaa/a1305556345835>

Luettu 8/2012

Teatteri Universum

<http://www.universum.fi/venus/produktiot/moooot.html>

Nuorisotutkimusseura:

<http://testi.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/nuorisotalo.pdf>

Luettu 4/2012.

Sovella taidetta – sivusto. Saatavissa:

<http://www.sovellataidetta.fi/>

Luettu 4/2012.

Vantaan kaupunki. Osallisuusmalli

http://www.vantaa.fi/fi/osallistu_ ja_ vaikuta/prime102.aspx

Luettu 9/2012

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca

<http://www.socca.fi/>

Luettu 9/2012